

TEFSİR ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

The Journal of Tafsir Studies

مجلة الدراسات التفسيرية

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/tader>

E-ISSN: 2587-0882

Cilt/Volume: 9, Sayı/Issue: 1, Yıl/Year: 2025 (Nisan/April)

Kur'an'daki Bazı İsm-i Tafdil Kalıplarının Türkçeye Çeviri Sorunu ve Meallere Yansıması

The Translation Issues of Certain İsm al-Tafdil Patterns in the Qur'ān and Their Reflection in Turkish Translation

مشكلات الترجمة لبعض أنماط اسم التفضيل في القرآن الكريم وانعكاساتها على الترجمة التركيبية

Süleyman NAROL

Doç.Dr. Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Tefsir Ana Bilim Dalı
Assoc. Dr. Selcuk University Faculty of Theology Basic Islamic Sciences Department of Basic Islamic Sciences

Konya, TÜRKİYE

snarol@selcuk.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0003-0828-6819>

 <https://ror.org/045hgzm75>

Atıf / Citation: Narol, Süleyman. “Kur'an'daki Bazı İsm-i Tafdil Kalıplarının Türkçeye Çeviri Sorunu ve Meallere Yansıması”. *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 9/1 (Nisan/April, 2025), 92-117.

<https://doi.org/10.31121/tader.1635015>

Bilgi/ Information

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Article Type: Research Article

Geliş/Received: 07/02/2025

Kabul/Accepted: 07/04/2025

Yayın/Publication: 30/04/2025

Etik, Çıkar Çatışması ve Fon Desteği Beyanı/Ethics, Conflict of Interest and Funding Statement

Etik kurallara uyulduğu beyan edilmiştir/It was declared that ethical rules were complied with.

Yazar(lar)ın bir çıkar çatışması yoktur ve yazarlar herhangi bir dış fon almamışlardır.

The author(s) has no conflict of interest to declare and received no external funding in Support.

İntihal: Tespit edilmemiştir/ No plagiarism detected. (intihal.net).

Lisansüstü Tezlerden Üretilmesi: Üretilmemiştir.

Production from Postgraduate Theses: Not Produced.

Lisans / License

Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

Yayımcı / Published by Ali KARATAŞ / TÜRKİYE

Öz

Arapçanın temelini cümle bilgisi olan nahiv ilmi ve kelime bilgisi olan sarf ilmi oluşturur. Çalışmada ele alınan ism-i tafdil, sarf ilmine ait bir konu olup, Türkçede üstünlük sıfatları olarak ifade edilir. İsm-i tafdil, bir varlıktaki bir özelliğin diğerlerinden daha fazla olduğunu ifade eden bir isim/sıfattır ve genellikle “مِنْ”, elif lām (لِ) ve izafet ile kullanılır. Ancak, şartlar yerine gelse bile diğer sarf konularında olduğu gibi ism-i tafdilde de bazı istisnalar bulunur. Bu istisnalardan biri, ism-i tafdil kalıbında olduğu halde üstünlük veya karşılaştırma anlamı taşımayan kullanımlardır. Bu çalışma da Kur'an'da geçen ism-i tafdil kalıplarının bu istisnai kullanımlarını ve bunların meallerdeki çevirilerini ele almaktadır. Özellikle “eḥabbu”, “aḥsenu”, “eḥaḥḥu”, “aṭheru” ve “aḳvemu” kelimeleri incelenerek, meallerdeki çeviri hataları tespit edilmiştir. Kur'an'da ism-i tafdil konusunu ele alan bazı akademik çalışmalar mevcuttur. Ancak bu makale, ism-i tafdilin klasik kalıplarının dışındaki kullanımlarını ele alması ve bunların Türkçeye çevirilerinde yapılan hataları analiz etmesi açısından benzerlerinden ayrılmaktadır. Çalışma, bu kelimelerin doğru çevirisine dair klasik ve modern tefsir kaynakları başta olmak üzere diğer ilmi veriler ışığında örnekler sunmayı ve böylece Kur'an'ın doğru çevirisine katkı sağlamayı amaçlamaktadır. İsm-i tafdilin Kur'an'da kendi babı dışındaki kullanımlarının zikredilen beş kelime özelinde ele alındığı bu makalede örnek olarak ele alınan mealler birkaç meal dışında çoğunlukla hatalı yaklaşımlar sergilemiş ve yanlış anlamalara sebep olabilecek ve okuyucunun zihninde birtakım istif-hamlara neden olabilecek çeviriler yapmışlardır. Örneğin, Hûd Suresi 11/78'de geçen “aṭheru” kelimesi müfessirlerin çoğunluğu tarafından mukayese anlamı taşımadan Hz. Lût'un kızlarının hem beden hem de manen temiz olmaları şeklinde yorumlanmıştır. Elmalılı Hamdi Yazır da bunu “işte kızlarım, bunlar sizin için gayet temizdirler” şeklinde çevirmiştir. Ancak birçok meal müellifi, ism-i tafdil anlamı yükleyerek ayeti “işte kızlarım, bunlar sizin için daha temizdirler” şeklinde hatalı bir biçimde çevirmiştir. Benzer durumlar, diğer ism-i tafdil örneklerinde de görülmektedir. Çalışma, bu tür hataların, tefsir kaynakları ve ayetin bağlamı dikkate alınmadan literal çeviri yapılmasından kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Özellikle bazı meal-lerde, kelimelerin klasik ve modern tefsirlerde nasıl yorumlandığı göz ardı edilerek yüzeysel çeviri yapıldığı görülmektedir. Bu da ayetlerin yanlış anlaşılmasına ve okuyucunun zihninde istifhamlar oluşmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda çalışma, Arapçadaki dilbilgisel istisnaların doğru analiz edilmesinin, Kur'an'ın daha doğru yorumlanmasına büyük katkı sağlayacağını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an, Çeviri, İsm-i tafdil, Sorun.

Abstract

The foundation of the Arabic language consists of two main disciplines: nahw (syntax) and şarf (morphology). This study focuses on ism al-tafdīl, which falls under the field of şarf and corresponds to comparative and superlative adjectives in Turkish. Ism al-tafdīl is a noun or adjective that indicates one entity possessing a certain quality to a greater extent than others. It is typically used with "مِنْ", the definite article "لِ", or in a construct phrase (al-idāfah). However, as with other topics in şarf, ism al-tafdīl has exceptions, even when the standard conditions are met. One notable exception is the usage of ism al-tafdīl forms that do not convey a sense of superiority or comparison. This study examines these exceptional uses of ism al-tafdīl in the Qur'an and their translations in various exegeses. Specifically, the words "aḥabb", "aḥsan", "aḥaqq", "aṭhar", and "aḳwam" are analyzed to identify translation errors. While there are previous academic studies on ism al-tafdīl in the Qur'an, this article distinguishes itself by focusing on its non-standard usages and the translation errors that arise from them. The study aims to contribute to a more accurate understanding of the Qur'an by providing examples from both classical and modern exegetical sources. In examining these five specific terms, the study finds that most translations, with a few exceptions, misinterpret these words, leading to potential misunderstandings. For instance, in Surah Hud (11:78), the word "aṭhar" has been interpreted by most exegetes not as a comparative term but as an indication of the physical and moral purity of Prophet Lot's daughters. Elmalılı Hamdi Yazır translated it as "Here are my daughters; they are completely pure for you." However, many translators incorrectly rendered it as "Here are my daughters; they are purer for you," imposing a comparative meaning. Similar mistranslations occur with other instances of ism al-tafdīl. The study concludes that such errors stem from a literal approach to translation that overlooks exegetical sources and contextual meanings. In particular, some translations fail to consider how these words are interpreted in both classical and modern exegeses, leading to superficial renderings and misinterpretations. Therefore,

this study highlights the importance of properly analyzing grammatical exceptions in Arabic to ensure more accurate interpretations of the Qur'an.

Keywords: Commentary, Qur'ân, Translation, İsm al-tafdîl, İssue.

الخلاصة

يُعدّ علم النحو والصرف أساس اللغة العربية، ويُصنّف "اسم التفضيل" ضمن موضوعات علم الصرف، حيث يُعرف في اللغة التركية بصفات التفوق. ويدلّ اسم التفضيل على اسم أو صفة تشير إلى أن صفة معينة في أحد الأشياء تفوق غيرها من حيث الشدة أو الكثرة، ويشيع استعماله مع "مِنْ" أو "أَلْ" التعريف أو بالإضافة. إلا أن هناك بعض الاستثناءات في استعماله، كما هو الحال في غيره من مباحث الصرف، ومن بين هذه الاستثناءات ما يأتي بصيغة التفضيل لكنه لا يدلّ على التفاضل أو المقارنة. تتناول هذه الدراسة الاستعمالات الاستثنائية لاسم التفضيل في القرآن الكريم، مع تحليل ترجماتها في بعض المعاني التركية. وتحديداً، تركز الدراسة على الكلمات: "أحبّ"، "أحسن"، "أحقّ"، "أظهر"، و"أقوم"، للكشف عن الأخطاء الواردة في الترجمات. ورغم وجود دراسات أكاديمية حول اسم التفضيل في القرآن، إلا أن هذه الدراسة تتميز بمعالجة استعمالاته غير التقليدية، فضلاً عن تحليل الأخطاء في ترجمته إلى اللغة التركية. وقد أظهرت النتائج أن معظم الترجمات، باستثناء بعضها القليل، تضمنت أخطاءً قد تؤدي إلى سوء الفهم. فعلى سبيل المثال، فسّر المفسرون كلمة "أظهر" في سورة هود (11:78) على أنها وصفٌ لطهارة بنات النبي لوط جسدياً ومعنوياً، دون دلالة على المقارنة. وقد ترجمها محمد حمدي يازير بقوله: "هؤلاء بناتي، هنّ لكم طاهرات". لكن بعض الترجمات الأخرى وقعت في خطأ تحميلها معنى التفضيل، فجاءت على النحو: "هؤلاء بناتي، هنّ أظهر لكم"، مما أدى إلى تحريف المعنى المقصود. وينطبق ذلك على غيرها من أمثلة اسم التفضيل. وتكشف الدراسة أن هذه الأخطاء تعود إلى الترجمة الحرفية دون مراعاة السياق التفسيري. لذا، تؤكد الدراسة على أهمية فهم الاستثناءات اللغوية في العربية لضمان ترجمة أكثر دقة وفهم أعمق للنص القرآني.

الكلمات المفتاحية: التفسير، القرآن، الترجمة، اسم التفضيل، الإشكالات.

Giriş

Bu çalışma Sarf ilminin önemli konularından olan ism-i tafdil kalıbının (üstünlük sıfatları/isimleri) bir şeyin başka bir şeyle mukayyesinin yapılarak ondan üstünlüğünü veya fazlalığını ifade eden kullanımı dışında bir şeyin sahip olduğu özelliği göstermek amacıyla ism-i fail ve sıfatı müşebbehe olarak kullanıldığı âyetlerdeki çeviri sorunlarını konu edinmektedir. Zira yaptığımız literatür taramasında ism-i tafdil kalıbının Kur'an'da geçtiği âyetleri ana hatlarıyla ele alan makale çalışmasının yanı sıra bu konuyu daha derinlemesine ele alan tez türünden çalışmalar da mevcuttur.¹ Bu makale ise ism-i tafdil sıygasının Kur'ân'da mukayese manasındaki temel kullanımının dışında bir şeyin sadece kendi vasfını vurgulu olarak ifade etmeyi amaçlayan kullanımlarına yer vermektedir. Daha açık bir ifadeyle başka şeylerle mukayese bile kabul etmeyen isimlerin ya da konuların Kur'an'daki kullanımının Türkçeye çevirisindeki hataları ve bunun meallere yansımasını konu edinmekte ve bu yönüyle diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. Bu çalışma yine Kur'an'da geçen "hayr" kelimesinin Allah'a isnad edildiği ve "hayr+ism-i fail" şeklindeki kullanımları ve çeviri sorunlarını ele alan makale çalışmasından² da "hayr" kelimesinin dışındaki "eḥabbu", "ahsenu", "eḥakkū", "atheru" ve "akvemu" kelimelerinin istisnai olarak kullanıldığı yerlerin Türkçeye çeviri sorununa yer vermesi yönüyle ayrılmaktadır. Bu makalenin söz konusu çalışmadan ayrıldığı bir diğer yön ise bahse konu çalışmada sadece Allah Teâlâ hakkında kullanılan ism-i tafdillere yer verilirken burada kimin hakkında kullanıldığı noktasında bir ayırmadan çok ism-i tafdilin kendi babı (binası) dışında kullanıldığı âyetlerin çevirisindeki yaklaşımlar ele alınıp irdelenmiş ve doğru çevirinin tespitine çalışılmıştır.

Arapçadaki deyimsele ifadeler, bazı terkipler, kavramlar ve istisnai kullanımlar hedef dile çevirisi yapılırken meal yazarlarının genellikle en çok hatalı çeviriler yaptığı ve yeterince başarılı olamadığı alanların başında gelmektedir.³ Bu çalışmada da hatalı çevirisi yapıldığı

¹ Eyyüp Sabri Fani, "Kur'ân-ı Kerim'de Geçen İsm-i Tafdil Kalıpları", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 20/1 (Haziran 2018), 341-355; Hatice Kübra Özcan, *İsm-i Tafdil Kalıplarının Kur'an-ı Kerim'de Kullanımı* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015).

² Havva Özata-Zülfikar Durmuş, "Hayr Kelimesinin Tamlama İçerisinde Allah'a Atfen Kullanıldığı İfadeler ve Türkçeye Çevirisi", *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 6/1 (30 Nisan 2022), 29-49.

³ Deyimsel ifadelerin ve kavramların çevirisi konusunda örnek olarak bk. Hasan Sevim, "Nürü'l-Beyân İsimli Kur'ân Tercümesinde Deyimsel İfadelerin Çevirisine Yönelik Bir İnceleme", *BEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/1 (15 Haziran 2024), 189-214; İdris Sami Sümer, "Bir Kur'ân Kavramı Olarak 'Teberrucu'l-Câhiliye'",

düşünülen söz konusu alanlardan birisi olan ve Ebū Ḥayyān'ın (öl. 745/1344) “fi gayri bābiḥi/bābiḥā” ve İbn ‘Aşūr’un (öl. 1973) ise “meslūbu’l-mufāḍale” ifadesiyle dile getirdiği ve ism-i tafdilin iki şey arasında çeşitli nitelikler bakımından var olan üstünlük ve fazlalığı içermeyen dolayısıyla da mukayese anlamı taşımayan diğer tali kullanımları ele alınacaktır.

Yaptığımız taramada tespit edebildiğimiz kadarıyla ism-i tafdil manasında kullanılmayan ve üzerinde tartışmaların bulunduğu *a'zamu- a'lemu- aḥseru- akṣetu- ebkā- ekberu- edallu- ehdā- ekramu- ehvenu- şerrun* vb. pek çok kelime bulunmaktadır. Bu çalışma ise söz konusu kelimelerden öne çıkan ve Türkçeye çevirisi konusunda en dikkat çekici olduğunu düşündüğümüz beş tanesi ile sınırlıdır. Bu kelimeler “eḥabbu”, “aḥsenu”, “eḥakku”, “aḥtheru” ve “akvemu” kelimeleridir. Çalışmada ele alınıp incelenen bu ifadeler çoğunlukla geçtikleri yerlerde efdaliyet/üstünlük manası taşıırken bazı yerlerde de ism-i tafdil anlamı dışında ism-i fail veya sıfatı müşebbehe olarak kullanılmaktadır. Hangi kullanımın kastedildiğinin ve âyetin anlamının doğru tespiti ise Kur'an'ın metin içi ve metin dışı bağlamının tespiti ile doğrudan ilgilidir.⁴ Çalışmada âyetlerin metin içi ve metin dışı bağlamlarının tespiti konusunda dilbilimsel tefsirler öncelikli olmak üzere konuyla ilgili ele aldığımız âyetlerin yorumuna yer veren tefsirler ve diğer kaynaklara müracaat edilecektir. Elde edilen veriler ışığında da birtakım tercihlerde bulunulacaktır. Yapılan bu tercihlerin meallerdeki kullanımıyla mukayesesi yapılarak ortaya konulan yanlış çevirilere işaret edilecektir. Böylece de ilahi kelamın murada uygun bir çevirisinin yapılmasına katkı sunulmaya çalışılacaktır. İsm-i tafdil sıygalarının Türkçeye çevirisinin doğru bir şekilde yapılıp yapılmadığı mealler üzerinden karşılaştırılırken örnek olarak seçilen bazı meallere yer verilecektir. Zira ülkemizde yazılmış üç yüzü aşkın meal çalışmasının hepsine yer verme imkânı ve gereği olmadığını düşünmekteyiz. Bu nedenle tefsir ve meal alanında çalışmalarıyla ön plana çıkan akademisyenler tarafından kaleme alınan mealler arasından seçtiğimiz şu çalışmalar esas alınacaktır:

1. Kur'ân-ı Kerim ve Yüce Meâli. çev. Süleyman Ateş. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, ts.
2. Kur'an ve Meâli, çev. Yusuf Işıcık (Konya: Kervan Yayınları, 2010).
3. Kur'an-ı Kerim Meâli. çev. Hayrettin Karaman-Ali Özek-İbrahim Kâfi Dönmez-Mustafa Çağrı- Sadrettin Gümüş-Ali Turgut (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 25. Basım, 2010).
4. Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı, çev. Murat Sülün, 1. Baskı, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2012).
5. Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri. çev. Mustafa Öztürk (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014).
6. Son Çağrı Kur'an. çev. Salih Akdemir. (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015).
7. Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli. çev. Abdülkadir Şener-Cemal Sofuoğlu-Mustafa Yıldırım (İzmir: Tıbyan Yayıncılık, 2020).

Batman Akademi Dergisi 7/1 (30 Haziran 2023), 58-76; Murat Sülün, “Kur'an'da Enfüs (أنفس) Kelimesi-İlgili Terkiplerin Türkçeye Doğru Çevrilmesi Yönünde Mütevazı Bir Katkı-”, *TADER* 8/1 (2024), 1-29; Mukadder Arif Yüksel, “Kur'an Kelimelerinden el-Vech'in (الوجه) Tefsir Kaynaklarında ve Meallerde Anlamlandırma Sorunu”, *TADER* 8/1 (2024.), 178-201.

⁴ Bayram Demircigil, “Hz. Peygamber'in Bazı Ayet İktibasları ve Bunların Bağlamla İlişkisi”, *TADER* 5/2 (2021), 519. Kur'an Meallerinde bağlamın önemi konusunda ayrıca bk.: Abdülkadir Karakuş, “Kur'an Meallerinde Bağlama Riayet Etmenin Önemi”, *TADER* 4/1 (2020), 93-116.

8. Kur'an Meal-Tefsir. çev. Mehmet Okuyan (İstanbul: Haliç Üniversitesi Yayınları, 2021).

Bu meallerden yapılan alıntılar verilirken sürekli tekrara düşmemek ve makale formatının sınırlarını zorlamamak için istifade edilen eserden sadece müellifinin ismiyle bahsedilecektir.

Şimdi klasik ve modern Sarf kitaplarında ve pek çok akademik çalışmada hakkında bilgi bulunan ism-i tafdil ve onun istisnai kullanımlarına dair giriş mahiyetinde kısa ve öz bilgiler vereceğiz. Ardından asıl konumuz olan ism-i tafdilin mukayese anlamı dışında kullanıldığı ve Türkçeye çevirisinde sorun olduğunu düşündüğümüz kelimelere ve bunların meallerdeki yansımalarına geçeceğiz.

1. İsm-i Tafdil Kalıbı ve Kullanıldığı Manalar

İsm-i tafdil konusunda yukarıda zikredilen çalışmalarda konunun dilsel izahı noktasında yeterince malumat bulunmaktadır. Bunların dışında da konuyla doğrudan ya da dolaylı olarak ilgilenen pek çok çalışma ve kitap mevcuttur. O nedenle biz konuyu ana hatlarıyla ele alıp asıl konumuz olan ism-i tafdil kalıbının mukayese ve üstünlük anlamı dışındaki kullanıldığı âyetlerin yanlış çevirilerinin Türkçe meallerdeki yansımalarına yer verecek ve bunların değerlendirmesini yapacağız.

Türkçede azlık-çokluk zarfları olarak bilinen ism-i tafdil; Arapçada bir vasfın bir varlıkta diğer(ler)inden daha fazla olduğunu ifaden eden isim/sıfattır. “مِنْ”, elif lâm (لِ) ve izafetle birlikte kullanılır.⁵ Dilbilimciler ism-i tafdil için fiilin sülâsî mücerret fiil olması ve renk, kusur veya süsleme anlamı içermemesi, tam fiil olması, müspet anlam taşıması, vasıf ortaklığı olması, çekimli olması ve çokluk anlamı içermesi gibi birtakım şartlar ileri sürmüşlerdir.⁶

İsm-i tafdil kalıbının asli manası olan mukayese manası dışında kullanımları da mevcuttur. Bunlardan birisi sıfat veya ism-i fail anlamındaki kullanımı olup bir şeyin sadece kendisine mahsus niteliğindeki fazlalığını-sınırsızlığını gösterme amacına matuftur. Bunun dışındaki bir başka kullanımı da bir mananın/özelliğin iki şeyde de olmadığını ifade ettiği durumdur. Bu kullanım her ne kadar ism-i tafdil kalıbında gelmiş olsa da aslında bir vasfın iki şeyde de bulunmadığını ifade etmek içindir. Tıpkı أَهْمُ خَيْرٌ أَمْ قَوْمٌ تُبَعِّ “onlar mı hayırlı/güçlü yoksa Tübbâ kavmi mi?” âyetinde⁷ “her ikisi de (Allah indinde) zayıf ve güçsüzdür” manasının kastedilmesi gibi. Benzer bir anlam Hz. Peygamber’in (sav) Hz. İbrahim’in (as) ölülere nasıl dirilttiğini kendisine gösterme talebini ifade eden رَبِّ أَرْنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَى “Rabbim ölülere nasıl dirilttiğini bana göster” âyeti hakkında şu söylediğidir: نَحْنُ أَحَقُّ بِالشَّكِّ مِنْ إِبْرَاهِيمَ literal mana olarak Hz.

⁵ Ebû Muhammed Cemâleddin b. Hişâm, *Şerhu Kaṭrı'n-Nedâ ve Belli's-Şadâ*, thk. Muhammed Muḥyiddîn 'Abdu'l-Ḥamîd (Kahire: y.y., 1383), 280; Zeynuddîn Muhammed el-Munâvî, *et-Tevkîf 'Alâ Muḥimmâti't-Te'ârîf* (Kahire: y.y., 1410/1990), 51; Ebû'l-Bekâ' el-Kefevî, *el-Kulliyât*, thk. 'Adnân Dervîş, Muhammed el-Miṣrî (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, ts.), 95.

⁶ 'Alî b. Maḥmûd Ebû'l-Fidâ', *el-Kunnâş fi Fenneyi'n-Nahvi ve's-Şarf*, thk. Riyâd b. Ḥasen el-Ḥavvâm (Beyrut: el-Mektebetu'l-'Aşriyye, 2000), 1/340-341; Ebû Muhammed Cemâleddin b. Hişâm, *Metnu Şuzûri'z-Zeheb* (b.y.: y.y., ts.), 28-29; Şeyâh Mustafa Galâyîni, *Câmi'u'd-Dürûsi'l-'Arabîyye* (Beyrut: Menşûrâtü Mektebeti'l-'Asriyye, 1414), 1/194-195.

⁷ ed-Duhân 44/37.

Peygamber, “biz (ölülerin diriltilmesi konusunda) şüpheye düşmeye İbrahim’den (as) daha layığız”⁸ derken aslında “her ikimizde şüpheye düşmedik” manasını kastetmektedir.

İsm-i tafdilin yukarıda yer verdiğimiz asli manası dışındaki kullanım biçimlerinden birisi ve bizim de konumuz olan mukayese anlamı taşımadığı duruma gelince bu, bir şeyin sadece kendisine mahsus niteliğindeki fazlalığını veya sınırsızlığını ifade etmede kullanılır. Tıpkı الشَّقَاءُ أَحَبُّ إِلَيْكَ أَمْ السَّعَادَةُ “sizin şerliniz hayırlınıza feda olsun” ve فَشَرُّكُمْ لِحَيْرِكُمْ الْفِدَاءُ “mutsuzluğu mu tercih edersin yoksa mutluluğu mu?” sorusunda birinin diğerinden karşılaştırma ve mukayese olmaksızın kendi vasfında üstünlüğünü ifade eden kullanımıdır. İleride de müstakil olarak ele alıp açıklayacağımız Yûsuf 12/33’te (قَالَ رَبِّ السَّجُنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونِي إِلَيْهِ) bu anlam mevcuttur.⁹ Bu kullanım bir vasfın başka şeylerle mukayese edilmeksizin sadece bir isme ait olduğunu ifade eden bir anlam olup bu, Arapların kullanımında ism-i tafdilin ism-i fail ve sıfatı müşebbehe anlamı ifade etmesi durumudur. Dilbilimcilere göre bu kullanım her ne kadar ism-i tafdil kalıbında gelse de manada aralarında ortaklık (iştirak) bulunmayan ve haber olarak gelen sözlerde iki şeyin birbirine olan üstünlüğü (efdaliyyet) manası kastedilmeyip bir şeyin kendisinde var olan üstün özelliği ve onun çokluğunu ifade eder.¹⁰

Araplar dillerindeki üslup özelliklerinden birisi olarak bir şeyin sırf kendisine ait olan, başkasında olmayan ve başkasıyla kıyaslanmayan özelliğini, değerini ve üstünlüğünü ifade ederken ism-i tafdil sıygası kullanırlar. Bu durumda da bahse konu ifade Türkçeye çevirisi yapılırken başına Türkçedeki azlık-çokluk zarflarının çevirisinde kullanılan “daha, en” vb. ifadelerin getirilmemesi dilin mantığı açısından uygun olandır. Tıpkı Hassân b. Sabit’in Peygamberi eleştiren Ebû Sufyân’ı hicvedip Hz. Peygamber’i methusena ettiği şu şiirinde olduğu gibi:

أَتَهْجُوهُ وَلَسْتُ لَهُ بِنْدٍ يَكْفِي... فَشَرُّكُمْ لِحَيْرِكُمْ الْفِدَاءُ

“Sen ona denk olmadığın halde onu nasıl hicvedersin

İkinizin şerli olanı hayırlı olana feda olsun”

Bu beyitte ifade edildiği üzere Hz. Peygamber’in Ebû Süfyân ile hayır ve şer bakımından mukayesesi mümkün olmayıp sadece birine ait olan diğerinde ise olmayan şeyler ifade edilmiştir ki bunlardan birisi hayır, öbürü şerdir. Bu durum da ism-i tafdil sıygası ile ifade edilmiştir. Bu nedenle Basra ekolüne mensup dilbilimciler vasıfta ortaklıkları mümkün olmayan şeylerin mukayese edilemeyeceğini dolayısıyla da الْعَسَلُ أَحْلَى مِنَ الْخَلِّ “bal sirkeden daha tatlıdır” şeklinde bir kullanımın geçerli olmadığını çünkü aralarında vasıf birliği olmadığını söylerler. Ancak aralarında ortak nitelik olan “tatlı olma” vasfının her ikisinde de bulunması nedeniyle الْعَسَلُ أَحْلَى مِنَ الثَّمَرِ “bal hurmadan daha tatlıdır” denilebileceğini dile getirirler.¹¹ Kûfeli dilciler ise “bal sirkeden daha tatlıdır” derken balın tatlı olma vasfının sirkeden daha temayüz ettiğini

⁸ Ebû Abdillâh Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût - Âdil Mürşid vd., ed. Abdullah Muhsin et-Türkî (b.y.: Müessesetü’r-Risâle, 1421), 1/75 (No. 8329).

⁹ Muhammed b. Hayyân el-Endelüsî, *el-Baḥru’l-Muḥîṭ fî t-Tefsîr*, thk. Şıdkî Muhammed Cemîl (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1420/1999), 8/88.

¹⁰ Bedrüddîn ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî ulûmi’l-Kur’an*, thk. Muhammed Ebû Fadl (Kahire: Dâru İhyâi’l-Kütübi’l-Arabiyye, 1376/1957), 4/171; Ebû’l-Bekâ’, *el-Kulliyât*, 96; Galâyînî, *Câmi’u’d-Dürûsi’l-Arabiyye*, 1/198.

¹¹ Ebû’l-Feth İbn Cinnî, *el-Munşif-İbn Cinnî, Şerḥu Kitâbi’t-Taşrif li’Ebî ‘Osmân el-Mâzinî* (b.y.: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Kadîm, 1373/1954), 319; Ebû Muhammed Mekki b. Ebî Tâlib, *Müşkilü i’râbi’l-Kur’an*, thk. Hâtım Şâlih eḍ-Ḍamin (Beyrut: Mu’essesetu’r-Risâle, 1405/1984), 2/520.

ifade etmek için bu kullanımın caiz olduğunu yoksa bu kullanımda her ikisini de aralarında bir vasıf ortaklığı bulunduğu kastedilemediğini ileri sürmüşlerdir.¹²

Bunun dışında “الْعَسَلُ أَحْلَى أَمْ الْخَلُّ؟” “Bal mı yoksa sirke mi daha tatlıdır” örneğinde olduğu gibi aralarında vasıf birliği olmayan şeylerin mukayese anlamı taşımayacağı gerekçesiyle istifham üslubunda ve ism-i tafdil kalıbında kullanılıp kullanılmayacağı dilciler arasında tartışmalıdır. Buna cevaz verenler olduğu gibi karşı çıkanlar da olmuştur.¹³

2. Bazı İsm-i Tafdil Kalıplarının Türkçeye Çeviri Sorunu ve Meallere Yansıması

Bu başlık altında tespit edebildiğimiz kadarıyla Türkçe Meallerde çevirisinde hata olduğunu düşündüğümüz “*eḥabbu*”, “*aḥsenu*”, “*eḥakkū*”, “*aṭheru*” ve “*aḳvemu*” ism-i tafdil kalıplarının geçtiği âyetlere yer verilecektir. Her bir formun geçtiği âyetlere birkaç örnek verilecek benzer olanlara işaret etmekle iktifa edilecektir. Ele alınan örneklerle ilgili tefsir müktesebatı içerisinde yer alan kaynaklara müracaat edilecek ulaşılan sonuçlar meallerle mukayese edilerek tespit edilen hatalara işaret edilmeye çalışılacaktır.

2.1 Eḥabbu Formu

H-b-b kökünden türeyen ve “sevmek, sevgi duymak, bağlılık göstermek” vb. anlamlara¹⁴ gelen kelime *efʿalū* formunda Kur'an'ı Kerimde üç âyette¹⁵ geçmekle beraber sadece Yûsuf sûresinin 12/33. âyetinde (قَالَ رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ) ism-i tafdil anlamı dışında gelmektedir. Bahse konu âyette geçen ve ism-i tafdil kalıbında gelen bu kelimeye müfessirler üstünlük ve mukayese anlamı verilip verilemeyeceği konusunda farklı düşünmüşlerdir.

Vâhidî (öl. 468/1076) Ebû Ḥayyân (öl. 745/1344) ve Şınkıtî (öl. 1974) burada mukayese ve üstünlük manası verilemeyeceğini, verilmesi durumunda Yûsuf Peygamber'e zina gibi çirkin bir eylemin zindandan daha az sevimli olduğu gibi bir mananın ortaya çıkacağını söylemektedirler. Zira o, kadınların kendisini çağırdıkları şeyi asla hoş karşılamamış ve onu sevmediği gibi zindanı da asla istememiştir. Ancak iki şerden birisini seçme durumunda kaldığı için daha kolay olanı diğerine tercih etmiştir.¹⁶ İbn ʿÂşûr (öl. 1973) ise ism-i tafdilin kendi kullanımının şerdeki üstünlük manasında olduğunu söyleyerek “iki şerden birisini yani hapsi tercih ederim diğerini değil” manası vermiştir.¹⁷

Burada Yûsuf'u (as) kadınların çağırdıkları şeyin (zina) sonucunun cehennem azabı olduğu düşünüldüğünde ve dünyadaki hapse girme ile ahiretteki azabın mukayese kabul etmeyen birbirine zıt iki durum olduğu dikkate alındığında mukayese anlamı vermeyen çevirinin daha doğru olduğu anlaşılmaktadır.

¹² Ebû Caʿfer en-Neḥḥâs, *İʿrābu'l-Kurʿān*, thk. ʿAbdulmunʿim Ḥalîl İbrâhîm (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmîyye, 1421), 1/274, 3/107-109.

¹³ Ebû Ḥayyân, *el-Baḥru'l-Muḥîṭ*, 10/229; Mekî b. Ebî Ṭâlib, *Müşkilü i'râbi'l-Kurʿān*, 2/520.

¹⁴ Ebû Naşr el-Cevherî, *Tâcu'l-Luġa ve Şihâhu'l-ʿArabîyye*, thk. Ahmed ʿabduġafûr ʿAtîr (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyiṅ, 1407/1987), 1/105-106; Ebû'l-Faḍl Cemâluddîn İbn Manzûr, *Lisân'l-ʿArab* (Beyrut: Dâru Şâdir, 1414/1993), 1/289-291.

¹⁵ et-Tevbe 9/24; Yûsuf 12/8; 33.

¹⁶ Ebû Ḥayyân, *el-Baḥru'l-Muḥîṭ*, 6/273; Ebû'l-Hasen el-Vâhidî, *et-Tefsîru'l-Basîṭ* (Suudi Arabistan: ʿImadetu'l-Bahsi'l-İlmî, 1430), 12/106-107.

¹⁷ Muḥammed Tâḥir İbn ʿÂşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* (Tunus: Dârü't-Tûnusiyye li'n-Neşr, 1984), 27/376.

Müfessirler âyette geçen “أَحَبُّ” ifadesine “أَتَرُّ” yani “tercihe şayan olmak, yapmayı yeğlerim” ve “أَخْتَارُ” gibi manalara tefsir ederek hapse girmenin insan nefsinin hoşlanmayacağı bir durum olduğunu belirtmişlerdir.¹⁸ Kuşeyrî (öl. 465/1072) Allah’ın kulunu sınamasının, kulun seçimine bağlı olduğunu söylerken (الإِخْتِيَارُ مَقْرُونٌ بِالْإِخْتِيَارِ) Hz. Yûsuf’un burada bir tercihte bulunduğuna ve bu tercihi ile de imtihan edildiğine işaret eder. Yine sözlerinin devamında Yûsuf’un bu tercihinin Allah’ın da onu kardeşlerine tercih etmesine ve üstün kılmasına sebep olduğu ve bunun sûrede ileride gelen 91. âyetle kardeşlerinin dilinden تَاللهِ لَقَدْ أَتَرْنَاكَ اللهُ عَلَيْنَا “Dediler ki: Allah’a andolsun, gerçekten Allah seni bize üstün kıldı” ifadesiyle dile getirildiğine dair de bir görüş nakleder.¹⁹ Kuşeyrî ve diğer müfessirlerin kullandığı “tercih etme, yeğleme” ifadesi âyette geçen “أَحَبُّ” sözcüğünün ism-i tafdil manasında olmadığını söyleyen Ebû Hıyyân vb. müfessirleri destekler mahiyettedir.

Buraya kadar yaptığımız tespitler ve müfessirlerin yaklaşımlarına dair aktardığımız bilgiler ışığında âyete verilmesi gereken anlamın şunlardan birisi olmasının daha isabetli olduğu kanaatindeyiz:

“Onların beni çağırdıkları şey(i yapmaktansa) zindana girmeyi yeğlerim/tercih ederim”, ‘Onların beni çağırdıkları şeyi (zinayı) değil hapsi tercih ederim”

Doğru çevirisini tespit etmeye çalıştığımız “أَحَبُّ” ifadesinin ve geçtiği âyetin ele aldığımız meallerdeki Türkçe karşılığı şu şekildedir:

S. Ateş: “Rabbim dedi, bana göre zindan, bunların beni çağırdığı şeyden iyidir.”

Y. Işıcık: “Yûsuf dedi ki: ‘Ey Rabbim!’ Benim için zindan, bunların beni çağırdıkları şeyden daha hayırlıdır

H. Karaman vd.: “(Yusuf:) Rabbim! Bana zindan, bunların benden istediklerinden daha iyidir!”

M. Sülün: “Ya Rabbi!” dedi (Yusuf); “Bana göre zindan bu kadınların beni davet ettiği şeyden daha sevimlidir.

M. Öztürk: “Yusuf, ‘Rabbim!’ dedi ‘Bu kadınların benden istedikleri şeyi yapmaktansa zindanlarda çürümeyi yeğlerim’”

S. Akdemir: “O zaman Yûsuf Rabbine: ‘Ey Rabbim! Hapishane, benim için, onların beni davet ettiklerinden daha iyidir...”

¹⁸ Ebû Mansûr el-Mâturîdî, *Te’vîlâtü Ehli’s-Sunne*, thk. Meccî Bâsellûm (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1426/2005), 6/235; Ebû’l-Leys es-Semerqandî, *Baḥru’l-’Ulûm*, thk. Maḥmûd Mataracı (Beyrut: Dâru’l-Fikr, ts.), 2/211; Mekki b. Ebû Tâlib Ebû Muḥammed, *el-Hidāye ilâ bulūgi’n-nihāye*, thk. eş-Şâhid el-Büşîḥî (Şârika: Mecmu’atu Buḥûşî’l-Kitâb ve’s-Sunne, 1429/2008), 5/3556; Ebû’l-Kâsım Maḥmûd ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an ḥakā’iki gawāmiẓi’t-tenzîl* (Beyrut: Daru’l-Kitabi’l-Arabi, ts.), 2/467; Ebû ‘Abdullāh el-Kurtubî, *el-Cāmi‘ li-’Āḥkāmî’l-Kur‘ān*, thk. Aḥmed el-Berdūnî-İbrahim İtfeyyîş (Kahire: Dâru’l-Kutubi’l-Miṣriyye, 1384/1964), 9/184; Ebû Sa‘îd ‘Abdullāh el-Beydāwî, *Envāru’t-Tenzîl ve Esrāru’t-Te’vîl*, thk. Muḥammed ‘Abdurrahman el-Mar‘aşlî (Beyrut: Dâru İhyāi’t-Turāşî’l-‘Arabî, 1418), 3/163; Şehābeddin Maḥmûd el-Ālūsî, *Rūḥu’l-me‘ānî fî tefsîri’l-Kur‘ānî’l-‘azîm*, thk. Ali Abdalbārî Atiyye (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1415), 6/425.

¹⁹ ‘Abdulkerîm el-Kuşeyrî, *Leṭāifu’l-İşārāt*, thk. İbrāhîm el-Besyūnî (Mısır: el-Hey’etu’l-Miṣriyyeti’l-‘Amme li’l-Kuttāb, 2000), 2/183.

A. Şener vd.: “Yusuf, ‘Rabbim!’ diye yalvardı: ‘zindana atılmak, bu kadınların bana yaptıkları tekliften çok daha iyidir.’”

M. Okuyan: “Rabbim! Hapis, bunların benden istediklerinden bana daha sevimlidir!”

Bu çeviriler içerisinde konumuzla ilgili kısmın isabetli çevirisinin Mustafa Öztürk’ün çevirisi olduğunu söyleyebiliriz. Diğerlerinin çevirilerinin ise yukarıda ortaya koymaya çalıştığımız izahlar dikkate alındığında isabetli olmadığı kanaatindeyiz.

2.2 Ahsenu Formu

H-s-n kökünden türeyen ve “iyi olmak, güzel olmak, hoş olmak” vb. anlamlara gelen²⁰ kelime *ef’alu* formunda Kur’an’da 34 âyette geçmekte olup bunlardan ismi-i tafdil manasında kullanılıp kullanılmadığı noktasında üzerinde tartışma olan beş âyete²¹ yer vereceğiz. Bu âyetlerden el-Mü’minûn 23/14 ve es-Sâffât 37/125’te geçen “أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ” ifadesi ile en-Nisâ 4/59’da geçen “وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا” sözü ve el-Furkân sûresi 25/24’te geçen “وَأَحْسَنُ مَقِيلًا” kullanımının ism-i tafdilin asli manası dışında olup olmadığı konusunda müfessirler arasında farklı yaklaşımlar mevcuttur.

Bu âyetlerden es-Sâffât 37/125’te (أَتَدْعُونَ بَعْلًا وَتَذَرُونَ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ) ve el-Mü’minûn sûresi 23/14’te (فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ) geçen “أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ” ifadelerinin yorumu konusunda müfessirler arasında farklı yaklaşımlar ve tartışmalar vardır. Bunlardan el-Mü’minûn sûresi 23/14. âyeti burada örnek olarak ele alacak olursak âyetin yorumunda müfessirler arasında iki farklı yorum bulunmaktadır.

Birinci yoruma göre âyette geçen “أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ” ifadesi ism-i tafdil manasında kullanılmıştır. Onlar, âyette geçen “خَلَقَ” fiilinin dildeki temel anlamı “takdir etmek (التَّقْدِيرُ)” ve “var olandan meydana getirmek (التَّصْوِيرُ)” manasında kullanıldığını “yoktan var etmek” anlamında kullanılmadığını söylemektedirler. Bu görüşü ileri sürenler “takdir etme” ifadesinin Allah Teâlâ dışında insanlar için de kullanıldığını dolayısıyla ism-i tafdilin bu şekilde gelmesinin sahih olduğunu söylemişlerdir. Bu görüşlerine dayanak olarak da Hz. İsa’nın (as) çamurdan kuş şeklinde sûretler yapıp bunlara üfleyince Allah’ın dilemesiyle kuş olmalarından bahseden âyeti (وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِإِذْنِي فَتَنفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِي)²² delil getirmişlerdir.²³

İkincisi ise, Mutezile ve onun gibi düşünenlerdir. Onlar mezheplerinin “adl” ilkesinin yansıması olarak âyette geçen bu kelimeye “yaratma” anlamı vererek kulların fiillerinde özgür olduğu düşüncesini temellendirdikleri âyetlerden birisi olarak bu âyeti kullanmışlardır.²⁴ Ehl-i

²⁰ Ebû Bekr İbn Dureyd, *Cemheretu’l-Luğa*, thk. Remzî Munîr Ba’lebekkî (Beyrut: Dâru’l-İlm li’l-Melâyîn, 1408/1987), 1/535; Ebû Manşûr el-Ezherî, *Tehzîbu’l-Luğa*, thk. Muḥammed ‘Avd Mir’ab (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsî’l-‘Arabî, 2001), 4/182-184; Ebû Naşr el-Cevherî, *Tâcu’l-Luğa ve Şihâhu’l-‘Arabiyye*, 5/2099-2100.

²¹ en-Nisâ 4/59; el-İsrâ 17/35; el-Mü’minûn 23/14; el-Furkân 25/24; es-Sâffât 37/125.

²² el-Mâide 5/110.

²³ Ebû’l-Hasen el-Ahfeş el-Evsat, *Me’âni’l-Kur’ân*, thk. Hudâ Maḥmûd Kırâ’a (Kahire: Mektebetu’l-Hâncî, 1411/1990), 2/454; Ebû Ca’fer Muḥammed b. Cerîr b. et-Ṭaberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli ‘Âyi’l-Kur’ân*, thk. ‘Abdulmuḥsin et-Turkî (Mısır: Dâru Hecr, 1422/2001), 17/23-25; Ebû’l-Hasen el-Vâhidî, *et-Tefsîru’l-Basîṭ* (Mekke: ‘İmâdetu’l-Baḥsî’l-‘İlmî, 1430), 5/43, 17/506; Ebû’l-Ferec İbnü’l-Cevzî, *Zâdû’l-mesîr fi’l-ilmî’t-tefsîr*, thk. Abdurrazzâk el-Mehdî (Beyrut: Dâru’l-Kitabî’l-Arabi, 1422), 3/257-258; Ebû ‘Abdillâh Faḥrûddîn er-Râzî, *Meḥâṭîhu’l-ğayb* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsî’l-‘Arabî, 1420), 2/332-333, 8/227-228.

²⁴ Kādî Abdülcebbar el-Hemedânî, *Tenzîhu’l-Kur’ân ‘ani’l-metâ’in* (Beyrut: Dâru’n-Nehda el-Hadîs, 1426), 278.

sünnet ise bu kelimenin aslında var olan mananın “takdir, tesviye ve tasyîr” anlamlarını ve daha başka âyetleri delil getirerek onlara cevap vermiştir.²⁵ Ehl-i sünnetin verdiği cevaplar içerisinde yar alan *هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرُ اللَّهِ* “Allah’tan başka (size göklerden ve yerden rızık veren) bir yaratıcı var mı?”²⁶ ve *أَمْ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ خَلَقُوا كَخَلْقِهِ فَتَشَابَهُ الْخَلْقُ عَلَيْهِمْ قُلِ اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ* “Yoksa Allah’a, O’nun yarattığı gibi yaratan ortaklar buldular da bu yaratma ile Allah’ın yaratması onlara göre birbirine mi benzedi?” De ki: “Her şeyin yaratıcısı Allah’tır. O, birdir.”²⁷ vb. âyetler dikkate alınırsa onların görüşünün bu konuda daha isabetli olduğunu söyleyebiliriz. Bu yaklaşıma göre ise âyette geçen ism-i tafdil kalıbı kendi babında gelmiştir. Ancak “yaratma” işinde bir mukayese değil “takdir etme” ve “şekil verme” konusunda bir mukayese anlamında kullanılmıştır. Çünkü mukayesesi yapılan şeyler arasında vasıf ortaklığı bulunması ism-i tafdil şartlarından biridir. Yaratma vasfı yalnız ve yalnız Allaha ait olup insanı da Allah yoktan var etmiştir. Buradaki vasıf ortaklığı ise takdir etme ve var olan şeylerden yeni bir şey meydana getirme özelliğidir ki bunu Allah insanlara da bahşetmiştir. Tıpkı Hz. İsa’ya verdiği bazı yetkiler gibi.

Yukarıda yer verdiğimiz bu yaklaşımlardan Ehl-i sünnetin yaklaşımına göre âyete mukayese manası vermek mümkün olduğundan âyetin manası Türkçeye “*takdir edenlerin/şekil verenlerin en hayırlısı olan Allah’ın şanı yücedir*” şeklinde yapılabilir. Mutezilenin yaklaşımına göre âyette geçen “خَلَقَ” fiiline “yaratma” manası verilirse o zaman da mukayese anlamı olmaksızın “*yaratmada eşsiz-benzersiz olan Allah ne yücedir/mükemmel yaratan Allah ne yücedir*” vb. çeviriler yapmak mümkündür.

S. Ateş: “...yaratanların en güzeli Allah, ne yücedir!”

Y. Işıcık: “...yaratanların en güzeli olan Allah ne yücedir!”

H. Karaman vd.: “...yapıp-yaratanların en güzeli olan Allah pek yücedir..”

M. Sülün: “...ne kadar zengin ve cömerttir yaratanların en güzeli olan Allah!”

M. Öztürk: “...en güzel, en mükemmel yaratıcı Allah yüceler yücesi, cömertler cömerdidir.”

S. Akdemir: “...yaratanların en güzeli Allah yüceler yücesidir”

A. Şener vd.: “...yüceler yücesi Allah ne mükemmel yaratıcıdır.”

M. Okuyan: “...yaratanların en güzeli olan Allah çok yücedir.”

Meallerdeki bu çevirilere bakıldığında çoğunluğun yaratma manası ile birlikte âyette geçen ism-i tafdile mukayese manası verdiği, A. Şener vd. mealinde ise “yaratma” manası verilmekle beraber mukayese içeren bir kullanımda bulunulmadığı görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında âyette geçen “خَلَقَ” ifadesine “yaratma manası veren bu yaklaşımın doğru olduğu söylenilebilir.

²⁵ Ebū Bekr Muhammed el-Bākillānī, *el-İntişār li'l-Kurān*, thk. Muhammed 'İşām el-Quḍāt (Amman; Beyrut: Dāru'l-Feth; Dāru İbn Hāzm, 1422/2001), 2/727-728; Rāzī, *Mefātihu'l-ğayb*, 8/227-228, 24/430-431; Ebū Hayyān, *el-Baḥru'l-Muḥīṭ*, 1/154.

²⁶ el-Fātir 35/3.

²⁷ er-Ra'd

“أَحْسَنُ” ismi-i tafdilinin birbirine benzer şekilde geçtiği en-Nisâ sûresi 4/59. âyet (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ أَصْحَابِ الْحِجَّةِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُسْتَقَرًّا وَأَحْسَنُ مَقِيلًا) ve el-Furkân sûresi 25/24. âyet (وَأَوْفُوا الْكَيْلَ إِذَا كِلْتُمْ، وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا) ile el-İsrâ sûresi 17/35. âyetin (مَقِيلًا) yorumu konusunda ise durum biraz daha farklı olup müfessirler çoğunlukla bu âyetlerdeki ismi-i tafdillere mukayese manası vermektedirler.²⁸ Bu âyetlere örnek olarak en-Nisâ 4/59. âyeti ele alacak olursak kimi müfessirler âyette geçen “ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا” ifadesinde yer alan “أَحْسَنُ” ismi-i tafdiline “Kur'an ve sünnetin hükümlerinin dünya ve ahirette sonuç/karşılık bakımından daha hayırlı ve daha güzel” veya “ihtilafta kalmakta ısrar etmekten daha güzeldir” ya da “sizin kararlarınızdan daha güzeldir” şeklinde mukayese anlamı vermektedirler.²⁹ Kimi âlimler ise burada geçen ismi-i tafdilin mukayese anlamı taşımaksızın bir şeyin kendisinde var olan özelliğın çok güzel olduğunu ifade etme amacına matuf olarak âyette geldiğini söylemektedirler. Çünkü müminlerin aralarında çıkan herhangi bir anlaşmazlığın çözümü için Kur'an ve sünnete müracaat etme emredildiği gibi bunları terk edip başka bir şeye müracaat etmelerinde de hayır yoktur ve bu güzel de değildir.³⁰ Ebussuûd Efendi (öl. 982/1574) burada mukayese manası olmadığını, müminlerin aralarında çıkan anlaşmazlığın çözümünü Kur'an ve sünnetin hükümlerinde aramanın herhangi bir mukayese olmaksızın mutlak hayır ve sonuç bakımından güzel olduğunu söyler.³¹ Elmalılı M. Hamdi Yazır ise (öl. 1942) burada geçen “خَيْرٌ” ismi-i tafdilini “bu sizin için sırf hayırdır” şeklinde kendi babı dışında kullanırken devamında gelen “أَحْسَنُ” ismi-i tafdilini “çok daha güzeldir” şeklinde mukayese manası verir.³² Ancak eserin orijinal üç nüshasından biri kabul edilen ve âyetlerin meali konusunda diğerlerinden oldukça farklılıklar içeren “H” nüshasında³³ ismi-i tafdil manası vermez ve bu ifadeyi “bu ırcanın [Allah ve rasulünün hükmüne müracaat etmenin] akıbeti pek güzeldir” şeklinde tercüme eder.³⁴

Bu izahlar çerçevesinde ele aldığımız söz konusu âyete iki türlü meal verilebilir. Çoğunluğun verdiği mukayese manasını ele aldığımızda “...Ey iman edenler! Bir konuda aranızda anlaşmazlığa düştüğünüzde bunun çözümü için Kur'an ve sünnete müracaat edin. Zira bu

²⁸ İsrâ sûresi ve Furkân sûresindeki “أَحْسَنُ” ismi tafdiline yaklaşımlar için örnek olarak bk. Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân*, 14/595-596, 17/435-436; Mâturîdî, *Te'vîlâtü Ehli's-Sunne*, 7/45, 8/20; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/665, 3/274-275; Ebû Hayyân, *el-Baḥru'l-Muḥîṭ*, 7/47, 8/99. Kimi âlimler ise mukayese manası olmadığını söylemektedirler. Furkân sûresi için bk. ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, 4/171; Abdurrahmân b. Nâsır es-Sa'dî, *Tefsîru'l-kerîmi'r-Rahmân fî tefsîri kelâmi'l-Mennân*, thk. Abdurrahmân b. Mu'allâ el-Lüveyhik (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, ts.), 581; Muhammed b. Şâlih el-'Useymin, *Mecmu' Fetâvâ ve Resâil'il-'Useymin* (b.y.: Dâru'l-Vaṭan, 1413/1992-93), 9/227.

²⁹ Ebû'l-Hasen Muḳâtil b. Suleymân, *Tefsîru Muḳâtil b. Suleymân*, thk. 'Abdullâh Maḥmûd Şehâte (Beyrut: Dâru İḥyâi't-Turâs, 1423/2002), 1/383; Mâturîdî, *Te'vîlâtü Ehli's-Sunne*, 3/234; Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân*, 7/187; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/534; el-Kurtubî, *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Kur'ân*, 5/263; Ebû Hayyân, *el-Baḥru'l-Muḥîṭ*, 3/688; Ebû'l-Fidâ İbn Keşîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*, thk. Sâmi b. Muhammed Selame (Beyrut: Beyrut: Dâru Taybe, 1420/1999.), 2/346.

³⁰ Muhammed Abdülhâlik 'Uḍayme, *Dirâsâtun li Uslûbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, thk. Aḥmed Muhammed Şâkir (Kahire: Dâru'l-Ḥadîs, t.s.), 7/122; Şalah ' Abdulfettâh el-Ḥalidî, *et-Tefsîr ve't-Te'vîl fî'l-Kur'ân* (Ürdün: Dâru'n-Nefâis, 1416/1996), 96.

³¹ Muhammed b. Muştafâ Ebu's-Su'ûd, *İrşâdu'l-'Âkli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm* (Beyrut: y.y., ts.), 2/194.

³² Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (ed.), Asım Cüneyd Köksal (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2021), 2/360.

³³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/78-79.

³⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/360.

sonuç bakımından sizin için daha hayırlıdır ve daha güzeldir...”; İsm-i tafdil manasının verilmemesi durumunda ise “...Ey iman edenler! Bir konuda aranızda anlaşmazlığa düştüğünüzde bunun çözümü için Kur’an ve sünnete müracaat edin. Zira [başkası değil] bu sizin için sonuç bakımından çok hayırlı ve pek güzel olandır...” Âyetin Türkçeye çevirisi ise meallerde şu şekilde yapılmıştır:

S. Ateş: “...bu, daha iyidir ve sonuç bakımından da daha güzeldir...”

Y. Işıcık: “...şüphesiz ki bu en hayırlısı ve sonuç olarak en güzeldir...”

H. Karaman vd.: “...bu, hem hayırlı, hem de netice bakımından daha güzeldir...”

M. Sülün: “...çünkü bu, sonucu itibarıyla hem daha hayırlı hem de daha güzeldir...”

M. Öztürk: “...böyle yapmanız hem çok hayırlı hem de elde edeceğiniz sonuç bakımından çok daha güzeldir...”

S. Akdemir: “Bu, sonuç bakımından daha hayırlıdır ve daha güzeldir...”

A. Şener vd.: “...Bilin ki, bu sizin için daha hayırlıdır ve neticesi en güzel olan da budur...”

M. Okuyan: “...bu (tutum) hem hayırlı olandır hem de sonuç itibarıyla daha güzeldir...”

Görüldüğü üzere biri hariç mealler de bu âyette yer alan ism-i tafdil ifadesini müfessirlerin çoğunluğu gibi mukayese manasında almışlardır. Diğer yaklaşıma gelince biz bunun da çoğunluğun görüşü gibi doğru ve hatta daha isabetli olduğu kanaatindeyiz. Nitekim âyetin devamında “çünkü siz Allah’a ve ahiret gününe iman etmiş kimselersiniz” ifadesi mümin olmanızın gereği budur. Yani “aranızda çıkabilecek bir anlaşmazlıkta müminler olarak ilk müracaat kaynağınız Kur’an ve sünnetin hükümleri olsun” denilmektedir.

2.3 Eḥaḳḳu Formu

H-k-k kökünden türeyen ve “gerçek olmak, doğru olmak, aslına uygun olmak, layık olmak, sabit olmak, gerçekleşmek,” vb. anlamlara gelen³⁵ kelime *ef‘alu* formunda (أَحَقُّ) ism-i tafdil şeklinde Kur’an’ı Kerimde 10 âyette geçmektedir. Bu âyetler içerisinde en çok öne çıkan et-Tevbe sûresi 8/108. âyettir: (لَمَسْجِدٍ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَىٰ مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ). Bunun dışında tespit edebildiğimiz kadarıyla benzer şekilde üzerinde tartışma bulunan el-Bakara 2/228, el-En‘âm 6/81. ve Yûnus 10/35. âyetlere ise makale formatının sınırlılıkları nedeniyle işaret etmekle yetinilecektir.

Müfessirlerin söz konusu âyete yaklaşımları temelinde iki farklı görüş etrafında şekillenmektedir. Çoğunluk, âyette geçen “أَحَقُّ” formunun birlikte yer aldığı “أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ” ifadesine “içinde namaz kılmaya daha layıktır” şeklinde mana vererek âyette geçen üstün olan şeyin (الْمُفَضَّلُ) içinde ensar ve muhacirlerin bulunduğu ve takva üzere inşa edilmiş olan Kuba

³⁵ Ebû Naşr el-Cevherî, *Tâcu’l-Luğa ve Şihâhu’l-‘Arabiyye*, 4/1460; Ebû’l-Hüseyn İbn Fâris, *Mu‘cemu Mekâyisi’l-Luğa*, thk. ‘Abdusselâm Muḥammed Hârûn (b.y.: Dâru’l-Fikr, 1979), 2/15-18; İbn Manzûr, *Lisân’l-‘Arab*, 10/49-54; Mecdüddîn el-Fîrûzâbâdî, *el-Ḳāmûsü’l-muḥîṭ*, thk. Muḥammed Naîm el-‘İrksûsî (Beyrut: Müessesetü’r-Risale li’t-Tibâa ve’n-Neşr ve’t-Tevzi’, 1426), 874-875.

Mescidi/Mescid-i Nebevî, kendisinden üstün kılınanın ise (المُفَضَّلُ عَلَيْهِ) münafıkların yaptığı Mescid-i Dırâr olduğunu söylemektedirler.³⁶ Bu görüş sahipleri âyetin bu şekilde ism-i tafdil kalıbında gelmesini ise şöyle açıklamışlardır: Dırâr Mescidi her ne kadar Allah katında batıl olsa da onu inşa edenlerin inançları açısından orası bir mescittir ve onlar orada namaz kılmanın geçerli ve caiz olacağını düşünmektedirler. Onların bu yorumuna göre ise âyetin manası şöyledir: “*Ta ilk günden takva üzere inşa edilen mescit senin kendisinde namaz kılmana ondan (Mescid-i Dırâr’dan) daha layıktır*”

Yorumu konusundaki yaklaşımları ele alıp incelediğimiz âyetteki “أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ” ifadesi Ebū Ḥayyān, Ebussuūd, Muḥammed Sıddîk Hân (öl. 1307/1889-1890), İbn ‘Âşûr, İbn ‘Useymin (öl. 2000-01) ve Muḥammed Emin el-Urmî (öl. 2020) gibi bir grup müfessire göre her ne kadar ism-i tafdil kalıbında gelmiş olsa da âyetle mukayese ve üstünlük manası yoktur. Çünkü Hz. Peygamber’in mescidinin veya Kuba mescidinin münafıkların inşa ettikleri mescitle aralarında namaz kılmayı hak etmek bakımından bir ortaklığı bulunmamaktadır. Zira Dırâr mescidinin böyle bir hakkı yoktur. Kendisinde namaz kılmayı hak eden Hz. Peygamber’in (sav) mescidi veya Kuba mescididir. Çünkü âyetin devamındaki âyetle orada asla namaz kılmaması Hz. Peygamber’den (sav) istenmiştir. Bu görüş sahipleri âyete bu şekilde mana verirken ism-i tafdil kalıbının ise bu mescidin çok üstün ve yüce olduğunu ifade etmek amacıyla getirildiğini veya münafıkları küçümsemek ve onlarla alay etme veya onların burada da namaz kılınacağı iddialarını dikkate alarak kullanıldığı vb. izahlarla açıklamışlardır.³⁷ Bu izahlara göre ise âyetin Türkçeye çevirisi şu şekilde olmalıdır: “[o mescit değil] ta ilk günden takva üzere inşa edilen mescit (Kuba) senin kendisinde namaz kılmana layık olan mesciddir”

Müfessirlerin görüşleri çerçevesinde mealini tespit etmeye çalıştığımız bu âyetin (لَمَسْجِدٍ أُسَسَّ عَلَى النَّوَى مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ) Türkçeye çevirisi ise meallerde şu şekilde yapılmıştır:

S. Ateş: “...Ta ilk günden takva üzere kurulan mescid, elbette içinde namaza durmana daha uygundur...”

Y. Işıcık: “...Ta ilk gününden temelleri takva üzere inşa edilen bir mescitte (Küba Mescidinde) namaz kılman daha yaraşır...”

H. Karaman vd.: “...İlk günden takva üzerine kurulan mescit (Kuba Mescidi) içinde namaz kılman elbette daha doğrudur...”

M. Sülün: “...İlk günden takva üzere kurulmuş olan (Küba’daki) mescid, içinde dîvana durmanı daha çok hak etmektedir...”

³⁶ Muḳātil b. Suleymān, *Tefsīru Muḳātil b. Suleymān*, 2/196; Ṭaberī, *Cāmi’u’l-Beyān*, 11/681-687; Ebū’l-Ḥasen el-Māverdī, *en-Nuket ve’l-’Uyūn*, thk. es-Seyyid b. ‘Abdılmaḳşūd (Beyrut: Dāru’l-Kutubi’l-’İlmiyye, ts.), 2/402-403; Ebū’l-Ḥasen el-Vāhidī, *el-Vasīf fī Tefsīri’l-Ḳur’āni’l-Mecīd*, thk. Heyet (Beyrut: Dāru’l-Kutubi’l-’İlmiyye, 1415/1994), 534-535; Ḳurṭubī, *el-Cāmi’ li-’Āḥkāmi’l-Ḳur’ān*, 8/261-262.

³⁷ Ebū Ḥayyān, *el-Baḥru’l-Muḥīṭ*, 5/505; Ebu’s-Su’ūd, *İrşādu’l-’Ākli’s-Selīm*, 4/102-103; Muḥammed Sıddîk Ḥān el-Ḳınnecī, *Fethu’l-Beyān fī Mekāşidi’l-Ḳur’ān* (Beyrut: el-Mektebetu’l-’Aşriyye, 1412/1992), 5/398; İbn ‘Âşûr, *et-Tahrīr ve’t-Tenvīr*, 11/31; el-’Useymin, *Mecmu’ Fetāwā ve Resāil il-’Useymin*, 9/227; Muḥammed el-Emīn el-’Urmī el-’Alevī, *Tefsīru Ḥadā’iḳir-Ravḥi ve’r-Rayḥān*, (ed.) Hāşim Muḥammed Alī (Beyrut: Dāru Ṭuruk’ın-Necāt, 1421/2001), 12/88.

M. Öztürk: “...*Senin namaz kılacağın yer [orası değil], daha en başından Allah’a saygı ve tevhid temeli üzerine inşa edilmiş olan [Kuba] mescididir...*”

S. Akdemir: “...*ilk günden itibaren Allah bilinci üzerine kurulmuş olan mescitte namaza durman daha uygundur...*”

A. Şener vd.: “...*Onun yerine daha ilk gün ihlas ve sağlam bir tevhid temeli üzerine inşa edilmiş olan mescidde namaz kılman daha hayırlı olur...*”

M. Okuyan: “...*İlk günden [takva] (duyarlılık) üzerine kurulan mescitte namaz kılman elbette doğrudur...*”

Müfessirlerin âyete ilişkin iki farklı yorumu neticesinde ortaya çıkan sonucu meallerle karşılaştığımızda meallerin çoğunluğunun da âyette geçen “أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ” ifadesine mukayese manası verdiği M. Okuyan ve M. Öztürk meallerinin ise mukayese manası vermeden âyeti tercüme ettikleri ve âyette geçen bu ifadeye ism-i tafdil manası vermeyenlere daha yakın bir çeviri yaptıkları görülmektedir. Gerek ism-i tafdil manası verenler gerekse vermeyenlerin yaptıkları teviller açısından bakıldığında neticede aynı sonuca ulaşmakla beraber âyetin başında “*orada (Dırâr mescidinde) asla namaz kılma*” emrinin kesin olduğu ve o mescidin namaz kılınmayan bir yer olduğunu göstermekte ve adeta “*senin namaz kılacağın yer orası değil burasıdır*” denilmektedir. O nedenle ism-i tafdil manası vermeden âyetin çevirisini yapmanın burada daha uygun olduğu kanaatindeyiz. Bu tercih aynı zamanda herhangi bir tevile de ihtiyaç bırakmamaktadır.

“أَحَقُّ” formunun Kur'an'da geçtiği diğer âyetlerden olan el-Bakara sûresi 2/228. âyet (وَبُعُولُهُنَّ أَحَقُّ بِرِذْهِنَّ فِي ذَلِكَ) el-En‘âm 81 (فَأَيُّ الْفَرِيقَيْنِ أَحَقُّ بِالْأَمْنِ) ve Yûnus sûresi 10/35’e (أَفَمَنْ يَهْدِي (إِلَى الْحَقِّ) أَحَقُّ أَنْ يُتَّبَعَ) müfessirlerin yaklaşımları yine yukarıdaki et-Tevbe 8/108. âyetindekine benzer bir şekilde çoğunlukla ism-i tafdil manası verilmesi şeklindedir.³⁸ Bu âyetlere örnek olarak el-Bakara sûresi 2/228’i ele alacak olursak âyette ricî talakla boşanmış ve henüz eşine dönme imkânı olan kimsenin ona dönme konusunda daha öncelikli ve hak sahibi olduğu görüşü müfessirlerin çoğunluğu tarafından ifade edilmekte ve âyetteki “أَحَقُّ” ifadesine ism-i tafdil manası verilmektedir. Ancak Ebû Hayyân, Ebussuûd Efendi, Bursevî (öl. 1127/1715) ve Âlûsî (öl. 1857-1924) gibi müfessirler bu ifadeye “حَقِيقٌ” anlamı vererek burada ism-i tafdil manası vermeye gerek olmadığını ve kocanın zaten karısına dönme konusunda tek yetki sahibi olduğunu söylemektedirler.³⁹ Ebussuûd Efendi ise ism-i tafdilin burada “kadının da ricatte söz hakkı vardır” anlamında olmadığını “erkek dönmek ister de kadın kabul etmezse onun sözüne itibar

³⁸ En‘âm sûresi 81.âyet ve Yûnus sûresi 35. âyete ism-i tafdil manası vermektedir bk.Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 1/573; 2/238; Taberî, *Câmi‘u l-Beyân*, 9/366-369, 12/179-181; Mâverdî, *en-Nuket ve l-Uyûn*, 2/139; Kurtubî, *el-Câmi‘ li-Âhkâmî l-Kur‘ân*, 7/30, 8/341. İsm-i tafdil manası verenlerden öne çıkanlar ise şunlardır: Ebû Hayyân, *el-Baḥru l-Muḥîṭ*, 6/55; Muḥammed Reşîd Rızâ, *Tefsîru l-Menâr* (Mısır: el-Hey‘etu l-Mıṣriyyeti l-‘Amme li l-Kuttâb, 1990), 7/482; Muḥammed el-Emîn eş-Şinkîṭî, *‘Advâu l-Beyân fî İdâḥi l-Kur‘âni bi l-Kur‘ân* (Beyrut: Dâru l-Fikr li t-Tibâ‘a ve n-Neşr, 1415/1995), 6/121; Muḥammed Seyyid Tanṭâvî el-Cevherî, *et-Tefsîru l-Vasîṭ li l-Kur‘âni l-Kerîm* (Mısır: Dâru n-Nehḍa, 1997), 5/115.

³⁹ Ebû Hayyân, *el-Baḥru l-Muḥîṭ*, 2/458; İsmâ‘il Hakkî Bursevî, *Rûḥu l-Beyân* (Beyrut: Dâru l-Fikr, ts.), 1/354; Âlûsî, *Rûḥu l-me‘ânî*, 1/529.

edilmez, erkeğin sözü tercih edilir” manasında olduğunu dolayısıyla buradaki ism-i tafdilin mukayese manasında olmadığını söyler.⁴⁰

Müfessirlerin görüşleri çerçevesinde mealini tespit etmeye çalıştığımız âyetin Türkçeye çevirisi ise meallerde şu şekilde yapılmıştır:

S. Ateş: “Kocaları da bu arada barışmak isterlerse, onları geri almağa daha çok hak sahibidirler.”

Y. Işıcık: “Şayet (bir veya iki talakla boşanmış olan) karı-koca, barışmak/uzlaşmak istiyorlarsa, bu süre içerisinde kocalarının onları geri almaya herkesten daha çok hakları vardır.”

H. Karaman vd.: “Eğer kocalar barışmak isterlerse, bu durumda boşadıkları kadınları geri almaya daha fazla hak sahibidirler.”

M. Sülün: “Barışmak isterlerse, kocaları onları geri almaya daha layıktır.”

M. Öztürk: “Bekleme süresi içinde kocaları barışmak isterse elbette onları zevce olarak geri alabilirler.”

S. Akdemir: “bu süre esnasında barışmak isterlerse, Kocaları onları geri almaya [herkesten] daha çok hak sahibidirler.”

A. Şener vd.: “Bu bekleme esnasında kocaları barışmak isterse elbette onları geri alabilirler.”

M. Okuyan: “(Kocaları) barışmak isterlerse, bu durumda onları (boşanma sürecindeki eşlerini) geri almaya daha fazla hak sahibidir.”

Müfessirlerin âyete ilişkin iki farklı yorumu neticesinde ortaya çıkan sonucu meallerle karşılaştığımızda meallerin çoğunluğunun da âyetle geçen “أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ” ifadesine mukayese anlamı verdikleri M. Öztürk ve A. Şener vd. meallerinde ise mukayese manası verilmediği görülmektedir. Âyetin devamında kocanın barışmak isteyip ricî talakla boşadığı karısına dönmeyi istemesi durumunda başka bir seçeneğin olmadığı ve karısına dönme konusunda tek hak sahibinin o olduğunu ifade eden *إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا* “eğer kocaları barışmak isterlerse” ifadesini dikkate aldığımızda ism-i tafdil manası vermeyen müfessirlerin dolayısıyla da âyetin Türkçe çevirisini bu şekilde yapan meallerin yaklaşımlarının daha isabetli olduğunu söyleyebiliriz.

2.4 Aṭheru Formu

Ṭ-h-r kökünden türeyen bu kelime “temiz olmak, arı duru olmak, saf olmak, iffetli olmak”⁴¹ anlamında olup *ef’alu* formunda ism-i tafdil şeklinde (أَطْهَرُ) Kur’an-ı Kerim’de dört âyetle geçmektedir.⁴² Bunlardan yorumu konusunda en çok tartışılan âyet ise Hûd sûresi 11/78. âyettir: (قَالَ يَاقَوْمِ هُوَ لَاءِ بَنَاتِي هُنَّ أَطْهَرُ لَكُمْ). Biz de bu başlık altında söz konusu âyetle yer alan “أَطْهَرُ” ism-i tafdiline müfessirlerce yapılan yorumları ele alıp daha sonra Türkçe meallerle

⁴⁰ Ebu’s-Su’ûd, *İrşâdu’l-‘Âkili’s-Selîm*, 1/225.

⁴¹ el-Ḥalîl b. Aḥmed el-Ferâhîdî, *Kitābu’l-‘Ayn*, thk. Meḥdî el-Maḥzûmî, İbrâhîm es-Sâmerrâ’î (Beyrut: Mektebetu’l-Hilâl, 1988), 4/18-19; İbn Dureyd, *Cemheretu’l-Luġa*, 2/762-763; Ezherî, *Tehzîbu’l-Luġa*, 6/99-101.

⁴² el-Bakara 2/232; Hûd 11/78; el-Ahzâb 33/53; el-Mücâdele 58/12.

mukayyesine yer vereceğiz. Âyette geçen söz konusu kelimeye müfessirlerin yaklaşımlarının temel iki yorum etrafında gerçekleştiğini görmekteyiz. Müfessirlerin geneli kelimeye ism-i tafdil manası vermişler ve âyete dair çeşitli tevillerde bulunmuşlardır. Kimi müfessirler “onlarla nikâhlanmak/evlenmek/evlendirmek en temiz olandır”⁴³ “en helal olandır”⁴⁴ “erkeklerden daha helaldir”⁴⁵ “onlarla evlenin”⁴⁶ şeklinde tefsir ederken kimileri “erkeklerle evlenmekten/onların makatlarından daha temizdir”⁴⁷ şeklinde anlam vermişlerdir.

Şa'lebî (öl. 427/1035), Zemaşşerî (öl. 538/1144), Râzî (öl. 606/1210); Kurtubî (öl. 671/1273) Hâzin (öl. 741/1341), Ebû Hayyân, Şevkânî (öl. 1250/1834), İbn 'Âşûr ve Şinkitî gibi çoğu dilbilimsel yönü ön plana çıkan tefsirler başta olmak üzere önemli isimlerden oluşan müfessirler erkeklerin makatlarının temiz ve helal olma bakımından kadınların ferçeleriyle aralarında bir müştereklik olmadığı ve dolayısıyla âyetteki bu ifadeye ismi tafdil manası verilemeyeceğini belirtirler. Âyetin bu formda kullanılmasının ise kadınların evlenme konusunda helal ve çok temiz oluşunu mübalağalı bir biçimde ifade etmek için olduğunu söylerler.⁴⁸ Bu gerekçelerle iki taraf arasında temiz olma vasfı bakımından bir ortaklığın bulunmadığını bu nedenle de aralarında mukayese yapılamayacağını belirtirler. Bu müfessirlerden Şa'lebî, Râzî ve Kurtubî âyette ism-i tafdil kalıbının kullanılmasının “erkeklerin makatlarının da daha az temiz olduğu” şeklinde bir manayı asla ifade etmeyeceğini söylerken bunun dilsel bir kullanım olduğunu ve bu formun kullanılmasının kadınların evlenme konusunda helal ve çok temiz olduğunu mübalağalı bir biçimde ifade etmek için bu şekilde âyette geldiğini ileri sürmüştür. Râzî ve Kurtubî bu kullanımın Araplarca yaygın olarak bilinen bir kullanım olduğunu Hz. Peygamber'in Uhud Savaşında “şanın yüce olsun ey hubel! (أَعْلَىٰ هُبَلٍ)” diyen Ebû Süfyân'a karşı Hz. Ömer'e “*En büyük ve en yüce olan Allah'tır. Hubel hiçbir zaman aziz ve celil olmamıştır* (قُلْ

⁴³ Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Hidâye ilâ bulûğî'n-nihâye*, 11/7096; Muḥammed b. el-Ferrâ' el-Begâvî, *Me'âlimu't-Tenzîl fî Tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Muḥammed 'Abdullâh en-Nimr v.dğr (b.y.: Dâru Taybe, 1417/1997), 4/191.

⁴⁴ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Sellâm, *et-Teşârif li-Tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Hind Şiblî (b.y.: y.y., 1979), 194; Mâveridî, *en-Nuket ve'l-Uyûn*, 2/489; Ebû'l-Muzaffer es-Sem'ânî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, thk. Yâsir b. İbrâhîm-Gânîm b. 'Abbâs (Riyad: Dâru'l-Vaṭan, 1418/1997), 2/447; Necmuddîn Ömer Neseî, *et-Teyisr fî't-Tefsîr*, thk. Mâhir Edîb Habûş (İstanbul: Dâru'l-Lubâb li'd-Dirâsât, 1440/2019), 6/423.

⁴⁵ Mukâtil b. Suleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Suleymân*, 2/292; Ebû 'Abdullâh İbn Ebî'z-Zemenîn, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîz*, thk. Hüseyin b. 'Ukkâşe, Muṣṭafâ el-Kenz (Kahire: el-Fârûku'l-Hadîse, 1423/2002), 2/301; Ebû'l-Berekât en-Neseî, *Medâriku't-Tenzîl ve Ḥaḳâiku't-Te'vîl*, thk. Yûsuf 'Alî Budeyvi (Beyrut: Dâru'l-Kelîmi't-Tayyib, 1419/1998), 2/75.

⁴⁶ İbn Kuteybe ed-Dîneverî, *Ġarîbu'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Şaḳr (b.y.: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1398/1978), 206; İbn Ebî Hâtim er-Râzî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, thk. Es'ad Muḥammed et-Tayyib (S. Arabistan: Mek-tebetu Nizâr Muṣṭafâ el-Bâz, 1419/1998), 6/2062-2063; Celâlüddîn es-Süyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 4/447.

⁴⁷ Vâhidî, *el-Vasîṭ fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, 2/583; Ebû Maṣṣûr el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne*, 6/161; Ebu'l-Ferec el-Makdisî, *eş-Şerhu'l-Kebîr 'alâ Metni'l-Muḳnî*, thk. Abdullah Muhsin et-Türkî (Mısır: Dâru Heḳr Li't-Tibaa ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 1415/1995), 26/380; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, 5/1518; Muḥammed Cemâlüddîn el-Kâsımî, *Meḥâsinu't-Te'vîl*, thk. Muḥammed Bâsil 'Uyûn es-Sûd (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.), 5/139.

⁴⁸ Ebû İshâk eş-Şa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, thk. Ebû Muḥammed b. 'Âşûr (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâşî'l-'Arabî, 1422/2002), 5/182; Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 2/414; Râzî, *Meḳâtîhu'l-ğayb*, 18/379; Kurtubî, *el-Câmi' li-Åḥkâmi'l-Kur'ân*, 9/76; Ebû'l-Ḥasen el-Ḥâzin, *Lubâbu't-Te'vîl fî Me'ânî't-Tenzîl*, thk. Muḥammed 'Alî Şâhîn (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415/1994-95), 2/496; Ebû Hayyân, *el-Baḥru'l-Muḥîṭ*, 6/187; Ebû Ḥafş İbn 'Âdil, *el-Lubâb fî Ulûmi'l-Kitâb*, thk. 'Âdil Ahmed 'Abdulmevcûd, 'Alî Muḥammed Mu'avviḳ (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419/1998), 10/534; Muḥammed b. 'Alî eş-Şevkânî, *Fethu'l-Qadîr* (Dımaşk: y.y., 1414), 2/583; İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 12/127-128; Şinkitî, *Advâu'l-Beyân*, 6/121.

“اللَّهُ أَغْلَى وَأَجَلُّ وَهَبْلٌ لَمْ يَكُنْ قَطُّ عَالِيًّا وَلَا جَلِيلًا” demesini söylediği bilgisini aktarırlar. Her iki müfessir de burada Hz. Peygamber’in bu sözünün tıpkı “اللَّهُ أَكْبَرُ” sözünde olduğu gibi büyüklüğündeki mübalağayı ifade etme manası taşıdığını ism-i tafdil anlamında olmadığını söyler. Benzer bir yaklaşım ortaya koyan Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır da tefsirinde âyetteki bu ifadeyi “işte kızlarım bunlar sizin için gayet temizdirler” şeklinde tefsir ederek onların temiz olma vasıflarındaki ziyadeliğe dikkat çekmiştir.⁴⁹ Zemaḥşerî ise âyetin yorumunda açıktan ism-i tafdil manası verilemeyeceği ile ilgili bir izahta bulunmaz ancak âyetteki “هُنَّ أَطْهَرُ لَكُمْ” ifadesine “onları [erkekleri] değil bunları tercih ederek/kızları erkeklere tercih ederek [Allah’tan sakının]” şeklinde mana verir. Bu durumda da ism-i tafdil manası vermemiş ve temizlik konusunda bir mukayesede bulunmamış olmaktadır. Bu da Rāzî, Kurtubî ve diğer müfessirlerin yaklaşımıyla aynı minvaldedir.

Bu görüş sahiplerinin yaklaşımına göre âyetin doğru çevirisi tam da Elmalılı’nın yaptığı çeviri olmaktadır. Buna göre âyete “...Lût (as) dedi ki: İşte kızlarım! (Onlarla evlenin) Zira onlar sizin için tertemizdirler ya da gayet/çok/oldukça/pek temizdirler...” veya “...Lût (as) dedi ki: İşte kızlarım! (Onlarla evlenin) Zira onlar sizin için tertemizdirler...” şeklinde temizlikte mübalağa ifade eden bir anlam ya da Zemaḥşerî’nin ifade ettiği gibi: “...Lût (as) dedi ki: İşte kızlarım! Nikâhlamak/evlenmek için [diğerlerini değil] bunları tercih edin...” şeklinde tercih etme manası verilebilir.

Müfessirlerin görüşleri çerçevesinde mealini tespit etmeye çalıştığımız Hûd sûresi 11/78. âyetin bu kısmının (قَالَ يَا قَوْمِ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي هُنَّ أَطْهَرُ لَكُمْ) Türkçeye çevirisi ise meallerde şu şekilde yapılmıştır:

S. Ateş: “...(Lut): “Ey kavmim, dedi, işte kızlarım, onlar sizin için daha (güzel, daha) temiz!...”

Y. Işıcık: “...Ey benim kavmim! İşte benim kızlarım (mesabesindeki ümmetin kızları-kadınları; onları size eş kılayım)!. Onlar sizin içi daha temizdir/ve helaldir...”

H. Karaman vd.: “...(Lût): “Ey kavmim! İşte şunlar kızlarımdır (onlarla evlenin); sizin için onlar daha temizdir...”

M. Sülün: “... “Ey kavmim! İşte kızlarım... Sizin için onlar daha nezih...”

M. Öztürk: “...Lût, “Ey kavmim dedi”, “İşte kızlarım. Sizin için en temiz en nezih olanı onlarla evlenmenizdir...”

S. Akdemir: “...Ey halkım! İşte bunlar kızlarımdır; [o halde misafirlerim yerine kızlarımı alın]! Onlar, sizin için [onlardan] daha temizdirler!...”

A. Şener vd.: “...Lût onlara şöyle seslendi: “Ey kavmim! (Sakin misafirlerime dokunmayın çok istiyorsanız) işte kızlarım. Sizin için en temiz en helal olanı (karşı cinsiniz olan) kızlarla evlenmektir...”

M. Okuyan: “...(Lut, kavmine) şöyle demişti: “Ey kavmim! İşte şunlar kızlarımdır (onlarla evlenin)! Sizin için onlar daha temizdir...”

⁴⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/596.

Söz konusu âyete müfessirlerin yaklaşımlarına baktığımızda ismi tafdil manası verenlerin yaptıkları yorumların ortak noktası kızlarla nikahlanmanın ya da evlenmenin daha temiz ve helal olduğu anlamıdır. Yukarıda yer verdiğimiz meallerde de ism-i tafdil manası dışında bir anlam veren olmamıştır. Bu anlam hiç kuşkusuz âyetin bağlamına aykırı düşmemektedir. Ancak ism-i tafdil sıygasının kullanımı açısından “daha temizdir” ve “daha helaldir” gibi bir mana vermek, erkeklerle evlenmenin veya onlara yaklaşmanın da daha aşağıda olma üzere temiz olduğu gibi olumsuz bir manayı çağrıştırması bakımından sorunlu görünmektedir. Ayrıca ism-i tafdil mukayese anlamı dışında bir şeyin kendisinde var olan, ancak onun dışındakilerde olmayan özelliğe ziyadesiyle sahip olduğunu ifade etmek için Arapçada kullanılıyor olması bunun da bilinen ve yaygın bir kullanım olması gibi durumlar dikkate alındığında âyete Elmalılı vb. müfessirlerin yaptığı gibi ism-i tafdil manası dışında mana vermek bize göre daha uygundur.

2.5 Akvemu Formu

Ḳ-v-m kökünden türeyen *akvemu*, “kalkmak, dikilmek, doğrulmak, eğri olmayıp doğru ve düz olmak, düz duruma getirmek, devamlı ve sabit olmak, kılmak, etmek, yapmak, yerine getirmek, ...ya değer olmak, bir şey ortaya çıkmak, ...nın yerini almak” vb. manalara gelmekte olup⁵⁰ *ef'alu* formunda ism-i tafdil şeklinde (أَقْوَمُ) Kur'an-ı Kerim'de dört âyette geçmektedir.⁵¹ Bu âyetler içerisinde İsm-i tafdil manası verilmesi konusunda tartışmalı olan el-İsrâ sûresi 17/9'da (إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ) geçen “أَقْوَمُ” kelimesidir. Müfessirlerin çoğunluğu âyette geçen bu kelimeye “أَصْنُوبٌ - أَعْدَلٌ - أَصْدُ - أَحَقُّ” yani “en doğru olan” şeklinde ism-i tafdil anlamı vermişlerdir.⁵²

Taberî ise âyete ism-i tafdil manası vermez ve “هِيَ أَقْوَمُ” ifadesinin “هِيَ أَصْنُوبٌ” anlamında olduğunu, âyetin de “tek doğru ve hak olan İslam'dır (هُوَ الصَّوَابُ وَهُوَ الْحَقُّ)” diğerleri ise batıldır (وَالْمُخَالَفُ هُوَ الْبَاطِلُ)” manasında olduğunu, aktardığı bir rivayeti de zikrederek söyler.⁵³ Onun vermiş olduğu bu mananın “ism-i fail” manası olduğu kullandığı ifadelerden ve kelimelerden anlaşılmaktadır. Kuşeyrî de Taberî gibi mana verir ve âyetteki “أَقْوَمُ” kelimesinin tıpkı “أَكْبَرُ” kelimesinin “الْمُسْتَقِيمُ الصَّحِيحُ” anlamında olduğu gibi “müstakim ve doğru olan” anlamında olduğunu ve Kur'an'ın doğru ve hak olana götürdüğünü söyler.⁵⁴ Benzer bir yaklaşımı Râzî, Kuşeyrî, İbn 'Âdil, Neysâbü'rî (öl. 730/1329 [?]) ve Reşîd Rızâ (öl. 1935) gibi âlimler de ortaya koyarak kelimenin ism-i tafdil kalıbında gelmiş olmasının âyetin de ism-i tafdil manasında olduğunu göstermediğini ileri sürmüşlerdir. Zira birinin “daha doğru olduğu” şeklinde bir mana vermek “diğerinin de ondan az olmak üzere doğru olması” demektir. Oysa batıl olan dinlerle İslam'ın doğruluk ortak vasfı bulunmamaktadır. Bu kullanım tıpkı “الله أَكْبَرُ” kullanımındaki

⁵⁰ el-Cevherî, *Tācu'l-Luğa ve Şihāhu'l-'Arabiyye*, 5/2016-2017; Ebū Bekr Muhammed İbnu'l-Kūtiyye, *Kitābu'l-Ef'āl*, thk. 'Alī Fevde (Kahire: y.y., 1993), 62; İbn Fāris, *Mu'cemu Meḳāyisi'l-Luğa*, 5/43-45; Fīrūzābādī, 1152.

⁵¹ el-Bakara 2/282; en-Nisā 4/46; el-İsrâ 17/9; el-Müzzemmil 73/6.

⁵² Mukātil b. Suleymān, *Tefsīru Mukātil b. Suleymān*, 3/523; Ebū Zekeriyā Yahyā b. Sellām, *Tefsīru Yahyā b. Sellām*, thk. Hind Şelebî (Beyrut: Dāru'l-Kutubī'l-İlmiyye, 1425/2004), 1/119; Mātūrīdī, *Te'vīlātü Ehli's-Sünne*, 7/11-12; İbn Ebī'z-Zemenīn, *Tefsīru'l-Ḳur'āni'l-'Azīz*, 3/14; eş-Şa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyān*, 16/290; Mekkī b. Ebī Ṭālib, *el-Hidāye ilā bulūgi'n-nihāye*, 6/4151; Māveridī, *en-Nuket ve'l-'Uyūn*, 3/231-232; Ebū Muhammed 'İzzuddīn b. 'Abdisselām, *Tefsīru'l-Ḳur'ān*, thk. 'Abdullāh b. İbrahīm el-Vehbî (Beyrut: Dāru İbn Hāzım, 1416/1996), 2/213; Ḳurtubī, *el-Cāmi' li-Āhkāmi'l-Ḳur'ān*, 10/225; Nesefī, *Medāriku't-Tenzil*, 2/247.

⁵³ Taberī, *Cāmi'u'l-Beyān*, 14/511-512.

⁵⁴ Kuşeyrî, *Leṭāifu'l-İşārāt*, 2/238.

mana gibidir. Yani ism-i fail manasında olup “Allah büyüktür, uludur” demeye benzer.⁵⁵ Aynı görüşü savunan Ebū Ḥayyān benzer ifadeleri kullanırken konuyla ilgili görüşünü destekleyen *“وَذَلِكَ دِينَ الْقِيَمَةِ”* *“İşte bu dosdoğru dindir.”* (el-Beyyine 98/3) ve *“فِيهَا كُتِبَ قِيَمَةٌ”* *“O sahifelerde dosdoğru hükümler vardır.”* (el-Beyyine 98/5) âyetlerini delil getirir.⁵⁶

Bu başlık altında ele almış olduğumuz el-İsrâ sûresi 9. âyete müfessirlerden ismi tafdil manası verenlerin yaklaşımlarına göre âyete: *“Şüphesiz bu Kur'an, en doğru olana götürür/ en doğru olan yola/ en doğru yola iletir”* vb. manalar verilebilir.

İsm-i tafdil manası vermeyenlere göre ise âyet Türkçeye şöyle çevrilebilir: *“Şüphesiz bu Kur'an, dosdoğru olana/mutlak doğruya/tek doğruya ulaştırır.”*

Müfessirlerin görüşleri çerçevesinde mealini tespit etmeye çalıştığımız el-İsrâ sûresi 17/9. âyetin bu kısmının (إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ) Türkçeye çevirisi ise meallerde şu şekilde yapılmıştır:

S. Ateş: *“Gerçekten bu Kur'an da en doğru yola iletir...”*

Y. Işıcık: *“Kuşku yok ki bu Kur'an, [insanları] en doğru yola iletir ...”*

H. Karaman vd.: *“Şüphesiz ki bu Kur'an en doğru yola iletir...”*

M. Sülün: *“Şüphesiz bu Kur'an, en doğru olana götürür...”*

M. Öztürk: *“Hiç şüphe yok ki bu Kur'an, dosdoğru yola ulaştırır...”*

S. Akdemir: *“Gerçekten de bu Kur'an [insanları] en doğru yola ulaştırmakta...”*

A. Şener vd.: *“Gerçek şu ki: (Muhammed'e gönderdiğimiz) bu Kur'an en doğru ve en sağlam yola ulaştırır...”*

M. Okuyan: *“Şüphesiz ki bu Kur'an, (tek) doğruya ulaştırır...”*

Müfessirlerin âyete ilişkin yaklaşımlarını ve ortaya koydukları yorumları ele alıp değerlendirecek olursak her iki tarafın da ulaşmak istedikleri sonuç aslında Kur'an'ın yegâne hidayet rehberi olduğudur. İsm-i tafdil manası verenler Kur'an'ın diğer durumlardan, inanışlardan, öğretilerden veya dinlerden üstünlüğünü mukayese yoluyla ortaya koyup meydana gelebilecek yanlış anlamaları birtakım teviller ve takdirler yaparak gidermeye çalışmaktadırlar. Âyete bu şekilde mana veren meal müelliflerinden Murat Sülün, buradaki mukayesenin Kur'an ile onun indiği dönemdeki Yahudilerin elinde bulunan Tevrat arasında olduğunu ve âyetin anlamının *“Şüphesiz bu Kur'an, en sağlam/doğru olana iletmektedir”* şeklinde olduğunu söyler. Kur'an'ın bu rehberliği yaparken, içerdiği evrensel prensipleri uygulayan herkesi, taşıdığı etikete, sahip olduğu isim ve sıfata bakmaksızın bunu gerçekleştirdiğini dile getirir. Müellif, sahabe neslinin onun gösterdiği bu ilkeleri takip ederek fevkalade bir silkinış gerçekleştirmesinin ve çağındaki

⁵⁵ Râzî, *Mefâtiḥu'l-ğayb*, 20/303; Kuşeyrî, *Leṭāifü'l-İşārāt*, 2/338; İbn 'Âdil, *el-Lubāb fî 'Ulūmi'l-Kitāb*, 12/218; Muhammed b. Huseyn en-Nisābūrî, *Ğarāibu'l-Kur'an ve Regāibu'l-Furkân*, thk. Zekerıyyā 'Umeyrāt (Beyrut: Dāru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1416), 4/327; Rızā, *Tefsīru'l-Menār*, 6/131.

⁵⁶ Ebū Ḥayyān, *el-Baḥru'l-Muḥīt*, 7/18.

hâkim güçleri eşi ve benzeri görülmemiş bir zaman diliminde dize getirmesinin bunun ispatı kabul edilebileceğini belirtir.⁵⁷

İsm-i tafdil manası değil de ism-i fail manası verenler ise dilin imkânlarını kullanarak âyetin yorumu konusunda oluşacak birtakım mahzurları baştan gidermektedirler. Nitekim âyete ism-i fail manası veren Mehmet Okuyan bu yaklaşımına dair âyetin mealini verdiği yere bir not düşerek şöyle bir izahta bulunur: “Burada geçen [akvem] kelimesi, “en doğru” değil, “tek doğru” şeklinde yorumlanmalıdır. Çünkü din adına doğru söz ve davranışlar Kur’an’ın hükümleridir.” Okuyan bu görüşüne dayanak olarak da Kehf 18/2. âyette geçen ve “Kur’an’ın dos-doğru” olduğunu ifade eden “قَيِّمًا” ifadesine atıfta bulunur. Bu açıdan bakıldığında bize göre bu yaklaşım yani ism-i fail manası vermek daha isabetli gözükmektedir.

Sonuç

Bu çalışmada Türkçede azlık-çokluk zarfları olarak bilinen İsm-i tafdil’in Kur’an-ı Kerim’de bazı âyetlerde istisnai olarak kendi babı dışında kullanılıp kullanılmadığı konusunda üzerinde tartışma bulunan âyetlere meallerin yaklaşımları ele alınıp değerlendirilmiştir. Yapılan incelemede Kur’an’daki ism-i tafdil kullanımlarının meallerde çoğunlukla mukayese ve üstünlük manası verilerek Türkçeye çevrildiği müşahade edilmiştir. Mustafa Öztürk’ün çoğunlukla, Mehmet Okuyan’ın ise önemli ölçüde ism-i tafdil manası vermenin ortaya çıkaracağı mahzurlara dair incelikleri yakaladıkları ve âyetlerin çevirisini bu zaviyeden yaptıkları görülmüştür. Abdulkadir Şener vd. tarafından kaleme alınan meal çalışmasında da birkaç âyette başarılı çeviri yapıldığını söyleyebiliriz.

Çevirisi konusunda müfessirlerin çoğunluğunun mukayese manası verilmesi durumunda yanlış anlamlara ve birtakım mahzurlara neden olacağı için ism-i tafdil manası vermediği âyetlerde bile meallerin mukayese ve üstünlük anlamı verdikleri ve hatalı çeviri yaptıkları tespit edilmiştir. Bize göre bunun sebebi ise meal müelliflerinin salt Arapça bilgisinden hareketle âyetlere literal mana vermeleri ve âyetlerin yorumu konusunda derinlemesine analizler yapan tefsir müktesebatına yeterince müracaat etmemeleridir.

Mutezili müfessirler ism-i tafdiller konusunda da fırsat buldukça ait oldukları kelami paradigmaları doğrultusunda âyetleri yorumlamak için dilsel kuralları referans alma cihetine gitmişlerdir. Kullanın fiillerinde özgür olduğu düşüncesiyle bağlantılı olarak yaratma ifadesinin geçtiği el-Mü’minün 23/14’teki “أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ” ifadesini yaratma yetkisinin tek sahibi Allah Teâlâ olduğu halde âyetin ism-i tafdil kalıbında gelmesini de gerekçe göstererek “yaratıcıların en güzeli” şeklinde çevirmekten geri durmamışlardır.

Meallerin Kur’andaki ism-i tafdillere yaklaşımı incelenirken tefsirlere yapılan müracaatımız esnasında Ebū Ḥayyān ve Şınkıtı ve Tâhir b. ‘Âşūr gibi müfessirlerin sistemli bir şekilde âyetlerin bağlamını dikkate alarak anlamı önceledikleri, anlam imkân tanıdığı sürece ismi-tafdillere temel anlamı olan mukayese manası vererek dilsel kurallara bağlı kaldıkları tespit edilmiştir. Anlam-bağlam açısından sorun teşkil edebilecek durumlarda ise mukayese anlamı

⁵⁷ Murat Sülün, *Kur’ân Kılavuzu Mutlak Gerçeğin Sesi-Kaynağı-Şekli Yapısı-Mahiyeti-Muhtevası-Okunuşu* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011), 290-293.

vermekten kaçındıkları ve dilin diğer imkânlarına müracaat ederek herhangi bir takdire ve tevile gitmeden âyetleri daha pratik çözümler ortaya koyarak tefsir ettikleri görülmüştür. Burada ayrıca Elmalılı Muhammed Hamdi Yazırın da özellikle Hûd sûresi 11/78. âyetteki *aṭheru* ism-i tafdiline “gayet temizdirler” şeklinde verdiği anlamın çok başarılı ve dikkat çekici olduğunu ifade etmek yerinde olacaktır. Bu müelliflerin aksine âyetlerde geçen ismi- tafdillere mukayese manası verenlerin ise mana bakımından bir sorunla karşılaştıklarında bundan kurtulmak için birtakım takdirler yaparak ve bazı izahlarda bulunarak sorunu gidermeye çalıştıkları müşahade edilmiştir.

Çalışmanın makale formatında olması ve kelime-sayfa sınırlamaları nedeniyle bu konudaki örneklerin hepsine yer verme imkânı olmamıştır. Burada yer verme imkânı bulunmayan diğer kelimelerdeki ism-i tafdilin kendi asli anlamı dışındaki kullanımları konusunda başka çalışmaların yapılmasının mümkün olduğunu da araştırmacılara bilvesile salık vermek isteriz.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, Ebū Abdillāh. *el-Müsned*. ed. Abdullah Muhsin et-Türkī. thk. Şuayb el-Arnaūt-Âdil Mürşid vd. b.y.: Müessesetü'r-Risāle, 1421/2000.
- Ahfeş el-Evsat, Ebu'l-Hasen. *Me'āni'l-Kur'an*. thk. Hudā Maḥmūd Kırā'a. 2 Cilt. Kahire: Mek-tebetu'l-Hāncī, 1411/1990.
- Alevī, Muhammed el-Emīn el-'Urmī. *Tefsīru Hadā'ikır-Ravḥı ve'r-Rayḥān*. ed. Hāşim Muhammed Alī. Beyrut: Dāru Ṭuruk'ın-Necāt, 1421/2001.
- Ālūsī, Şehābeddīn Maḥmūd. *Rūḥu'l-me'ānī fī tefsīri'l-Kur'ānī'l-'azīm*. thk. Ali Abdülbārī 'Atiyye. 16 Cilt. Beyrut: Dāru'l-Kütübī'l-'İlmiyye, 1415/1995.
- Bākillānī, Ebū Bekr Muhammed. *el-İntişār li'l-Kurān*. thk. Muhammed 'İşām el-Kuḍāt. 2 Cilt. Amman; Beyrut: Dāru'l-Feth; Dāru İbn Hāzm, 1422/2001.
- Beydāwī, Ebū Sa'īd 'Abdullāh. *Envāru't-Tenzīl ve Esrāru't-Te'vīl*. thk. Muhammed 'Abdur-rahman el-Mar'aşlī. 5 Cilt. Beyrut: Dāru İhyāi't-Turāşī'l-'Arabī, 1418/1998.
- Bursevī, İsmā'il Hakkı, el-Hanefī el-Ḥalvetī. *Rūḥu'l-Beyān*. Beyrut: Dāru'l-Fikr, ts.
- Cemāleddīn b. Hişām, Ebū Muhammed. *Metnu Şuzūri'z-Zeheb*. b.y.: y.y., ts.
- Cemāleddīn b. Hişām, Ebū Muhammed. *Şerḥu Kaṭrı'n-Nedā ve Belli's-Şadā*. thk. Muhammed Muḥyiddīn 'Abdu'l-Ḥamīd. Kahire: y.y., 1383/1963.
- Cevherī et-Taṭāwī, Muhammed Seyyid. *et-Tefsīru'l-Vasīṭ li'l-Kurānī'l-Kerīm*. Mısır: Dāru'n-Nehḍa, 1997.
- Demircigil, Bayram. "Hz. Peygamber'in Bazı Ayet İktibasları ve Bunların Bağlamla İlişkisi". *TADER* 5/2 (2021), 519
- Ebū Ḥayyān, Muhammed b. Yūsuf el-Endelüsī. *el-Baḥru'l-Muḥīṭ fī't-Tefsīr*. thk. Şıdkī Muḥam-med Cemīl. 11 Cilt. Beyrut: Dāru'l-Fikr, 1420/1999.
- Beğavī, Muhammed b. el-Ferrā'. *Me'ālimu't-Tenzīl fī Tefsīri'l-Kur'an*. thk. Muhammed 'Abdullāh en-Nimr vd. 8 Cilt. b.y.: Dāru Ṭaybe, 1417/1997.
- Ebū Naşr el-Cevherī, İsmail b. Ḥammād. *Tācu'l-Luġa ve Şihāhu'l-'Arabiyye*. thk. Aḥmed 'Abdulgafūr 'Atṭār. 6 Cilt. Beyrut: Dāru'l-'İlm li'l-Melāyīn, 1407/1987.
- Ebū'l-Fidā' 'Alī b. Maḥmūd. *el-Kunnāş fī Fenneyi'n-Naḥvi ve's-Şarf*. thk. Riyād b. Ḥasen el-Ḥavvām. 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebetu'l-'Aşriyye, 2000.
- Ebū'l-Leyş es-Semerḳandī, Naşr b. Muhammed. *Baḥru'l-'Ulūm*. thk. Maḥmūd Mataracı. 3 Cilt. Beyrut: Dāru'l-Fikr, ts.
- Ebu's-Su'ūd, Muhammed b. Muştafā. *İrşādu'l-'Ākli's-Selīm ilā Mezāyā'l-Kitābi'l-Kerīm*. 15 Cilt. Beyrut: y.y., ts.
- Ezherī, Ebū Maşşūr Muhammed. *Tehzību'l-Luġa*. thk. Muhammed 'Avḍ Mir'ab. 8 Cilt. Beyrut: Dāru İhyāi't-Turāşī'l-'Arabī, 2001.

- Fani, Eyyüp Sabri. "Kur'ân-ı Kerim'de Geçen İsm-i Tafdil Kalıpları". *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 20/1 (Haziran 2018), 341-355.
- Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn. *el-Kāmûsü'l-muḥîṭ*. thk. Muhammed Naîm el-'İrksûsî. Beyrut: Müessesetü'r-Risale li't-Tabāa ve'n-Neşr ve't-Tevzi`, 1426/2005.
- Galâyînî, Şeyh Muştafâ. *Cāmi'u'd-Dürûsi'l-'Arabiyye*. Beyrut: Menşürātu Mektebeti'l-'Asriyye, 28. Basım, 1414/1994.
- Ḥalidî, Şalah 'Abdulfettāḥ. *et-Tefsîr ve't-Te'vîl fi'l-Kur'ân*. Ürdün: Dāru'n-Nefāis, 1416/1996.
- Ḥalîl b. Aḥmed, el-Ferāḥidî. *Kitābu'l-'Ayn*. thk. Meḥdî el-Maḥzûmî, İbrāhîm es-Sāmerrā'î. 8 Cilt. Beyrut: Mektebetu'l-Hilāl, 1988.
- Ḥāzin, Ebû'l-Ḥasen. *Lubābu't-Te'vîl fi Me'ānî't-Tenzîl*. thk. Muḥammed 'Alî Şāhîn. 4 Cilt. Beyrut: Dāru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1415/1994-95.
- İbn Cinnî, Ebû'l-Feth 'Osmān b. Cinnî el-Mevşilî el-Bağdādî. *el-Munşif-İbn Cinnî 'Şerḥu Kitābi't-Taşrîf li'Ebî 'Osmān el-Māzinî*. b.y.: Dāru İḥyāi't-Turāşî'l-Kādîm, 1373/1954.
- İbn Dureyd, Ebû Bekr Muḥammed. *Cemheretu'l-Luḡa*. thk. Remzî Munîr Ba'lebekkî. 3 Cilt. Beyrut: Dāru'l-'İlm li'l-Melāyîn, 1408/1987.
- İbn Ebî Ḥātim, Ebû Muḥammed 'Abdurrahman b. Muḥammed er-Rāzî. *Tefsîru'l Kur'āni'l-'Azîm*. thk. Es'ad Muḥammed eṭ-Ṭayyib. 13 Cilt. S. Arabistan: Mektebetu Nizār Muştafâ el-Bāz, 1419/1998.
- İbn Ebî Zemenîn, Ebû 'Abdillāḥ. *Tefsîru'l-Kur'āni'l-'Azîz*. thk. Ḥuseyn b. 'Ukkāşe, Muştafâ el-Kenz. 5 Cilt. Kahire: el-Fārûḡu'l-Ḥadîşe, 1423/2002.
- İbn Fāris, Ebû'l-Ḥuseyn. *Mu'cemu Mekāyîsi'l-Luḡa*. thk. 'Abdusselām Muḥammed Hārûn. 6 Cilt. b.y.: Dāru'l-Fikr, 1979.
- İbn Keşîr, Ebu'l-Fidā. *Tefsîrû'l-Kur'āni'l-'azîm*. thk. Sāmî b. Muhammed Selame. 8 Cilt. Beyrut: Daru Tayyibetin li'n-Neşri ve't-Tevzi`, ts.
- İbn Kuteybe, ed-Dîneverî. *Ġarîbu'l-Kur'ân*. thk. Aḥmed Şakr. b.y.: Dāru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1398/1978.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Faḍl Cemāluddîn. *Lisān'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dāru Şadır, 1414/1993.
- İbn 'Ādil, Ebû Ḥafş. *el-Lubāb fî 'Ulûmi'l-Kitāb*. thk. 'Ādil Aḥmed 'Abdulmevcûd, 'Alî Muḥammed Mu'avviḍ. 2 Cilt. Beyrut: Dāru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1419/1998.
- İbn 'Āşûr, Muḥammed Tāḥîr. *et-Taḥrîr ve't-Tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: Dārü't-Tūnusiyye li'n-Neşr, 1984.
- İbnu'l-Kūṭiyye, Ebû Bekr Muḥammed. *Kitābu'l-Ef'āl*. thk. 'Alî Fevde. Kahire: y.y., 1993.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec. *Zādü'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr*. thk. Abdurrazık el-Mehdî. 4 Cilt. Beyrut: Dāru'l-Kitabi'l-Arabi, 1422.
- Kādî Abdülcebbār, el-Hemedānî. *Tenzîhü'l-Kur'ân 'ani'l-metā'in*. Beyrut: Dāru'n-Nehda el-Hadîs, 1426/2005.

- Karakuş, Abdulkadir. “Kur’an Meallerinde Bağlama Riayet Etmenin Önemi”. *TADER* 4/1 (2020) 93-116.
- Ḳāsimī, Muḥammed Cemāluddīn. *Meḥāsīnu’t-Te’vīl*. thk. Muhammed Bāsil ‘Uyūn es-Sūd. Beyrut: Dāru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, ts.
- Kefevī, Ebū’l-Bekā’. *el-Kulliyāt*. thk. ‘Adnān Dervīş, Muḥammed el-Mısrī. Beyrut: Muesse-setu’r-Risāle, ts.
- Ḳınnevcī, Muḥammed Sıddīk Ḥān. *Fethu’l-Beyān fī Mekāşıdı’l-Ḳur’ān*. Beyrut: el-Mektebetu’l-‘Aşriyye, 1412/1992.
- Ḳurtubī, Ebū ‘Abdullāh. *el-Cāmi’ li-Āḥkāmī’l-Ḳur’ān*. thk. Aḥmed el-Berdūnī-İbrahim İtfey-yiş. 2 Cilt. Kahire: Dāru’l-Kutubi’l-Mısrıyye, 1384/1964.
- Ḳuşeyrī, ‘Abdulkerīm. *Leṭāifu’l-İşārāt*. thk. İbrāhīm el-Besyūnī. Mısır: el-Hey’etu’l-Mısrıyyeti’l-‘Amme li’l-Kuttāb, 3. Basım, 2000.
- Maḳdisī, Ebu’l-Ferec. *eş-Şerḥu’l-Kebīr ‘alā Metni’l-Muḳni’*. thk. Abdullah Muhsin et-Türkī. Mısır: Dāru Hecr li’t-Tıbaa ve’n-Neşr ve’t-Tevzī’ ve’l-İ’lan, 1415/1995.
- Māturīdī, Ebū Maṇşūr. *Te’vīlātu Ehli’s-Sunne*. thk. Mecdī Bāsellūm. 10 Cilt. Beyrut: Dāru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1426/2005.
- Māverdī, Ebū’l-Ḥasen. *en-Nuket ve’l-‘Uyūn*. thk. es-Seyyid b. ‘Abdilmaḳşūd b. ‘Abdirrahīm. 6 Cilt. Beyrut: Dāru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, ts.
- Mekkī b. Ebī Tālib, Ebū Muḥammed. *el-Hidāye ilā bulūgi’n-nihāye*. thk. eş-Şāhid el-Būşihī. 13 Cilt. Şārika: Mecmu’atu Buḥūşī’l-Kitāb ve’s-Sunne, 1429/2008.
- Mekkī b. Ebī Tālib, Ebū Muḥammed el-Ḳaysī. *Müşkilü i’rābi’l-Ḳur’ān*. thk. Ḥātim Şālih eş-Dāmin. 2 Cilt. Beyrut: Mu’essesetu’r-Risāle, 1405/1984.
- Muḳātil b. Suleymān, Ebū’l-Ḥasen. *Tefsīru Muḳātil b. Suleymān*. thk. ‘Abdullāh Maḥmūd Şehāte. 5 Cilt. Beyrut: Dāru İhyāi’t-Turāş, 1423/2002.
- Munāwī, Zeynuddīn Muḥammed. *et-Tevkīf ‘Alā Muḥimmāti’t-Te’ārīf*. Kahire: y.y., 1410/1990.
- Nehḥās, Ebū Ca’fer. *İ’rābu’l-Ḳur’ān*. thk. ‘Abdulmun’im Ḥalīl İbrāhīm. Beyrut: Dāru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1421/2000.
- Nesefī, Ebū’l-Berekāt. *Medāriku’t-Tenzīl ve Ḥakāiku’t-Te’vīl*. thk. Yūsuf ‘Alī Budeyvī. 3 Cilt. Beyrut: Dāru’l-Kelimi’t-Ṭayyib, 1419/1998.
- Nesefī, Necmuddīn Ömer. *et-Teysīr fī’t-Tefsīr*. thk. Māhir Edīb Habūş. İstanbul: Dāru’l-Lubāb li’d-Dirāsāt, 1440/2019.
- Nīsābūrī, Muḥammed b. Ḥuseyn. *Ġarāibu’l-Ḳur’ān ve Reḡāibu’l-Furḳān*. thk. Zekerıyyā ‘Umeyrāt. Beyrut: Dāru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1416/1995.
- Özata, Havva-Durmuş, Zülfikar. “Hayr Kelimesinin Tamlama İçerisinde Allah’a Atfen Kullanıldığı İfadeler ve Türkçeye Çevirisi”. *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 6/1 (30 Nisan 2022), 29-49. <https://doi.org/10.31121/tader.1060615>

- Özcan, Hatice Kübra. *İsm-i Tafdil Kalıplarının Kur'an-ı Kerim'de Kullanımı*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Rāzī, Ebū 'Abdillāh Fahrüddīn. *Mefātīhu'l-Gayb*. Beyrut: Dāru İhyāi't-Turāsi'l-'Arabī, 1420/1999-2000.
- Rızā, Muhammed Reşid. *Tefsīru'l-Menār*. Mısır: el-Hey'etu'l-Mısrıyyeti'l-'Amme li'l-Kuttāb, 1990.
- Sa'dī, Abdurrahmān b. Nāsır. *Tefsīru'l-kerīmi'r-Rahmān fī tefsīri kelāmi'l-Mennān*. thk. Abdurrahmān b. Mu'allā el-Lüveyhik. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, ts.
- Şa'lebī, Ebū İshāq. *el-Kesf ve'l-Beyān*. thk. Ebū Muhammed b. 'Āşūr. 10 Cilt. Beyrut: Dāru İhyāi't-Turāsi'l-'Arabī, 1422/2002.
- Sem'anī, Ebū'l-Muzaffer. *Tefsīru'l-Ḳur'ān*. thk. Yāsir b. İbrāhīm- Ġanīm b. 'Abbās. Riyad: Dāru'l-Vaṭan, 1418/1997.
- Sevim, Hasan. "Nürü'l-Beyān İsimli Kur'an Tercümesinde Deyimsel İfadelerin Çevirisine Yönelik Bir İnceleme". *BEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/1 (15 Haziran 2024), 189-214. <https://doi.org/10.33460/beuifd.1447064>
- Sülün, Murat. *Kur'ân Kılavuzu Mutlak Gerçeğin Sesi-Kaynağı-Şekli Yapısı-Mahiyeti-Muhtevası-Okunuşu*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011.
- Sülün, Murat. "Kur'an'da Enfüs (أنفس) Kelimesi -İlgili Terkiplerin Türkçeye Doğru Çevrilmesi Yönünde Mütevazı Bir Katkı". *TADER* 8/1 (2024), 1-29.
- Sümer, İdris Sami. "Bir Kur'an Kavramı Olarak 'Teberrucu'l-Cāhiliye'". *Batman Akademi Dergisi* 7/1 (30 Haziran 2023), 58-76.
- Süyûtī, Celālüddīn. *ed-Durru'l-Menşūr*. 8 Cilt. Beyrut: Dāru'l-Fikr, ts.
- Şevkānī, Muhammed b. 'Alī. *Fethu'l-Ḳadīr*. Dimaşk: y.y., 1414.
- Şinkītī, Muhammed el-Emīn. *'Aqvāu'l-Beyān fī İdāhi'l-Ḳur'āni bi'l-Ḳur'ān*. Beyrut: Dāru'l-Fikr li't-Ṭibā'a ve'n-Neşr, 1415/1995.
- Ṭaberī, Ebū Ca'fer Muhammed b. Cerīr. *Cāmi'u'l-Beyān 'an Te'vīli 'Āyi'l-Ḳur'ān*. thk. 'Abdulmuḥsin et-Turkī. 26 Cilt. Mısır: Dāru Hecr, 1422/2001.
- Vāhidī, Ebū'l-Ḥasen. *el-Vasīṭ fī Tefsīri'l-Ḳur'āni'l-Mecīd*. thk. Heyet. 4 Cilt. Beyrut: Dāru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1415/1994.
- Vāhidī, Ebū'l-Ḥasen. *et-Tefsīru'l-Basīṭ*. Mekke: 'İmādetu'l-Baḥsi'l-'İlmī, 1430.
- Yahyā b. Sellām, Ebū Zekerıyyā. *et-Teşārīf li-Tefsīri'l-Ḳur'ān*. thk. Hind Şiblī. b.y.: y.y., 1979.
- Yahyā b. Sellām, Ebū Zekerıyyā. *Tefsīru Yahyā b. Sellām*. thk. Hind Şalebī. 2 Cilt. Beyrut: Dāru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1425/2004.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. (ed.6 Asım Cüneyd Köksal. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2021.
- Yüksel, Mukadder Arif. "Kur'an Kelimelerinden el-Vech'in (الوجه) Tefsir Kaynaklarında ve

Meallerde Anlamlandırma Sorunu”. *TADER* 8/1 (2024), 178-201.

Zemahşerî, Ebü'l-Kāsım Mahmūd. *el-Keşşāf 'an ḥaḳā'iki ğavāmiẓi't-tenzīl*. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Arabi, 3. Basım, ts.

Zerkeşî, Bedrüddîn. *el-Burhān fî 'Ulûmi'l-Ḳur'ān*. thk. Muḥammed Ebu'l-Faḍl İbrāhîm. 4 Cilt. b.y.: Dāru 'İhyā'î'l-Kutubi'l-'Arabiyye, 1376/1957.

'Izzuddîn bin 'Abdisselām, Ebū Muḥammed. *Tefsīru'l-Ḳur'ān*. thk. 'Abdullāh b. İbrāhîm el-Vehbî. 3 Cilt. Beyrut: Dāru İbn Hāzm, 1416/1996.

'Uḍayme, Muḥamed Abdulḥālîk. *Dirāsātun li Uslūbi'l-Ḳur'āni'l-Kerīm*. thk. Aḥmed Muḥammed Şākîr. Kahire: Dāru'l-Ḥadîs, t.s.

'Uşeymin, Muḥammed b. Şālîḥ. *Mecmu' Fetāwā ve Resāil'il-'Uşeymin*. b.y.: Dāru'l-Vaṭan, 1413/1992-93.